

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ – ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ.
ΤΟΜΕΑΣ ΧΡΙΣΤ. ΛΑΤΡΕΙΑΣ, ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΠΟΙΜΑΝΣΕΩΣ.
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ.

Ειδικότητα : «ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΑΓΩΓΗ».

Ακαδημαϊκό έτος 2004 – 2005, Χειμερινό εξάμηνο

Καθηγητής : Α. Μ. Σταυρόπουλος

Χειμερινό εξάμηνο, 2004 – 2005

Μεταπτυχιακό μάθημα : Κοινωνία - Επικοινωνία και Διακονία

Ερευνητική φροντιστηριακή εργασία

ΑΣΗΜΕΝΙΑΣ ΚΟΥΡΤΕΣΑΚΗ

**«Η Ποιμαντική αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας
στην Ελληνική οικογένεια,
λαμβανομένων υπόψη των Επιστημών του Ανθρώπου».**

ΑΘΗΝΑ 2005

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στα πλαίσια του μεταπτυχιακού μαθήματος ειδικά θέματα Ποιμαντικής που αφορούσε στις λειτουργίες του Ποιμαντικού έργου, με θέμα Κοινωνία – Επικοινωνία και Διακονία του Μ. Π. Σ Ποιμαντική Θεολογία και Αγωγή, ασχοληθήκαμε με θέματα βίας σε σχέση με την Θρησκεία. Η Θρησκεία άλλες φορές μπορεί να είναι υποκείμενο και άλλες αντικείμενο βίας. Το ζητούμενο στα πλαίσια της Ποιμαντικής Διακονίας και Επικοινωνίας είναι η ισορροπία ώστε να μπορεί να ξεπεραστεί κάθε φαινόμενο βίας και ιδιαίτερα τα πλαίσια στα οποία μπορεί να δράσει η Ποιμαντική Διακονία και Επικοινωνία για να συνδράμει τον άνθρωπο σε κάθε πτυχή της ζωής του που αντιμετωπίζει φαινόμενα βίας, είτε ο ίδιος είναι υποκείμενο ή αντικείμενο βίας. Αυτό που μας απασχόλησε ιδιαίτερα είναι το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας ως παράγοντας που δυσχεραίνει την επικοινωνία. Η βία δηλαδή μπορεί να αποτελέσει και παράγοντα μη- επικοινωνίας. Με αυτό τον τρόπο η βία δυσκολεύει τις ανθρώπινες σχέσεις και τέλος τις σχέσεις ειρήνης και κοινωνίας στα πλαίσια της οικογενειακής εστίας.

Στα πλαίσια αυτής της φροντιστηριακής εργασίας η έρευνα εστιάζεται στην ενδοοικογενειακή βία και στις μορφές υπό τις οποίες αυτή εμφανίζεται. Η οικογένεια ως μικρό κύτταρο της κοινωνίας βάλλεται και αυτή από το φαινόμενο της βίας. Μπορεί είτε να δέχεται τη βία ή και να την παράγει διότι και η ίδια αποτελεί δομικό στοιχείο της κοινωνίας και κατά συνέπεια ότι συμβαίνει στον κοινωνικό στίβο επηρεάζει και την οικογένεια.

Ζητούμενο στην εποχή μας δεν είναι η απάντηση στην βία με βία, αλλά η διακοπή αυτής της αλυσίδας. Ο άνθρωπος έχει ανάγκη την ισορροπία για να μπορεί να δημιουργεί ελεύθερος. Οι πιέσεις που δέχεται στον κοινωνικό στίβο είναι δυνατό να του προκαλούν αντίστοιχη έκλυση βίας που μπορεί να εκδηλώνεται με ποικίλες μορφές. Αυτό που είναι σημαντικό είναι να είναι σε θέση οι ενέργειές του να είναι συνειδητές και να μην κατευθύνονται από τα ένστικτά του. Με αυτό τον τρόπο μπορεί να απαντά στην βία με ειρήνη και να διοχετεύει την ενέργειά του σε δημιουργικά πράγματα. Η διαχείριση του θυμού είναι σημαντική διαδικασία και βοηθά στις διαπροσωπικές σχέσεις και ιδιαίτερα στα πλαίσια της οικογενειακής ζωής. Ίσως μια κατακτημένη ειρήνη μέσα μας να είναι η απάντηση στα φαινόμενα της βίας. Η ισορροπία βοηθά σε αυτή την διαδικασία. Οι επιστήμες του ανθρώπου βοηθούν και

στηρίζουν τον άνθρωπο σε όλες του τις προσπάθειες. Στα πλαίσια της αρωγής των επιστημών του ανθρώπου, της Ψυχολογίας – της Κοινωνιολογίας – της Ιατρικής και της Παιδαγωγικής στην διαμόρφωση της Ποιμαντικής αντιμετώπισης της ενδοοικογενειακής βίας, θα επικεντρωθεί η προσπάθεια της παρούσας φροντιστηριακής εργασίας. Σε αυτή την έρευνα ευχαριστώ θερμά το Καθηγητή Α. Μ. Σταυρόπουλο, χωρίς την συνδρομή του οποίου θα ήταν ανεπαρκής η παρούσα εργασία.

Ασημένια Ε. Κουρτεσάκη

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	σ.1
ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ	σ.4
1. Η ενδοοικογενειακή βία και οι μορφές της από ψυχολογική θεώρηση	
1.1 Εισαγωγικά	σ.5
1.2 Η επιθετικότητα και οι θεωρίες για αυτή	σ.7
1.3 Η έννοια της επιθετικότητας στην Πατερική Ποιμαντική	σ.10
1.4 Αίτια της ενδοοικογενειακής βίας	σ.11
1.5 Τρόποι αντιμετώπισης της ενδοοικογενειακής βίας	σ.12
1.6 Συμπεράσματα	σ.13
2. Το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας υπό το πρίσμα της Κοινωνιολογίας	
2.1 Εισαγωγικά	σ.15
2.2 Συνθήκες και καταστάσεις ζωής	σ.15
2.3 Συμπεράσματα και προτάσεις για την πρόληψη της βίας στα παιδιά	σ.21
3. Η ενδοοικογενειακή βία και η Ιατρική επιστήμη	
3.1 Εισαγωγικά	σ.22
3.2 Συνέπειες και αποκατάσταση ζημιών	σ.22
3.3 Συμπεράσματα	σ.26
4. Η αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας υπό το πρίσμα της Παιδαγωγικής	
4.1 Εισαγωγικά	σ.27
4.2 Αγωγή της Ειρήνης και μη βίας	σ.27
4.3 Συμπεράσματα	σ.30
5. Ποιμαντική αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας	
5.1 Θεολογικές προϋποθέσεις και Ορθόδοξη πνευματικότητα	σ.32
5.2 Φύλο, ρόλοι, Ορθοδοξία στην σύγχρονη Ελληνική πραγματικότητα	σ.34
5.3 Συμβολή της Ορθοδοξίας στην εξάλειψη της βίας	σ.36
5.4 Προτάσεις για την αγωγή και την στάση Ειρήνης	σ.38
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	σ.42
ΕΠΙΜΕΤΡΟ	σ.43
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	σ.47

Η φωτογραφία του εξώφυλλου είναι από τον πίνακα του Van Gogh, «Γέφυρα».

ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ

Βλ : βλέπε

κ. α : και άλλα

Μ. Μ. Ε : Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης

Μ. Π. Σ : Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

p : page: σελίδα

σ : Σελίδα – ες

Σ. Θ. Α : Σχολική Θρησκευτική Αγωγή

1. Η ΕΝΔΟΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΒΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΜΟΡΦΕΣ ΤΗΣ ΑΠΟ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ

1.1 ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Η βία και η επιθετικότητα είναι έννοιες που πολλές φορές νομίζουμε ότι μπορούμε πολύ εύκολα να τις εντοπίσουμε και να τις διακρίνουμε. Όταν αυτές εκφράζονται με σωματική επίθεση, τότε είναι ευκολότερο να τις διακρίνουμε διότι τα «σημάδια» είναι ορατά. Η βία όμως μπορεί να εκφράζεται με ποικίλους τρόπους. Η ψυχολογική βία είναι ίσως χειρότερη μορφή βίας, διότι δεν έχει άμεσα ορατά αποτελέσματα. Βέβαια η σωματική βία έχει επιπτώσεις στην Ψυχική υγεία του ατόμου, η ψυχολογική όμως βία δεν έχει σωματικά αποδεικτικά στοιχεία και γι' αυτό τον λόγο είναι ίσως χειρότερη μορφή βίας και δυσκολότερο να αναγνωριστεί. Η βία μπορεί να εκδηλώνεται και με επιθετική συμπεριφορά ή αδιαφορία. Η αδιαφορία είναι και αυτή μορφή βίας διότι θέτει τον άλλο στο περιθώριο και του δημιουργεί σύνδρομο κατωτερότητας.

Η ενδοοικογενειακή βία είναι φαινόμενο με ανησυχητικές διαστάσεις. Δεν είναι κάτι το οποίο μπορεί εύκολα να παραβλεφθεί και παρόλο που η οικογένεια είναι κύτταρο της κοινωνίας, λειτουργεί αυτόνομα και τα όσα διενεργούνται στην κάθε ομάδα αφορούν πρώτα την ίδια. Παρόλα αυτά οι κοινωνικοί θεσμοί δεν μπορούν να αδιαφορούν στα θέματα της βίας που σχετίζονται με την οικογένεια, διότι ο αναπαραγωγικός της ρόλος αφορά άμεσα ή έμμεσα και την κοινωνική οργάνωση. Αν νοσεί ένα δομικό στοιχείο της κοινωνίας, τότε μαζί του νοσεί και η κοινωνική οργάνωση.

Πρώτιστο στοιχείο αποτελεί η ασφαλής οριοθέτηση των μορφών της ενδοοικογενειακής βίας. Αυτή μπορεί να εκδηλώνεται με την μορφή απειλών, οικονομικής στέρησης, ψυχολογικής και σωματικής κακοποίησης. Η βία μπορεί να είναι ενεργητική ή παθητική. Η κακοποίηση μπορεί να είναι συνεχής ή να εκδηλωθεί μόνο μια φορά.¹ Στη σωματική βία υπάγονται η ανθρωποκτονία, οι σωματικές βλάβες, διάφορα βασανιστήρια, ο βιασμός και ο συζυγικός ακόμη κ.α. Ψυχολογική βία αποτελεί η ταπείνωση, η παραμέληση, αλλά και ο εξαναγκασμός σε ακούσιο

¹ Πηγελόπη Άννα Κασιδόκωστα, «The issue of domestic violence». Καθηγητής Philip Mamalakis. Μάθημα Dynamics of Marriage. Εργασία που κατατέθηκε στον Τίμιο Σταυρό. Άνοιξη 2004, σ. 1-2.

γάμο και ο βιασμός. Διαρκή (επαναλαμβανόμενη) βία έχουμε στην αιμομιξία. Παθητικής βίας παράδειγμα αποτελεί η παραμέληση. Ενεργητικής ο ξυλοδαρμός.²

Η ενδοοικογενειακή βία έχει ως δέκτες περισσότερο τις γυναίκες και τα παιδιά. Τα παιδιά ιδιαίτερα είναι ανίκανα να αντιδράσουν σε αυτή, διότι δεν έχουν αναπτύξει αντίστοιχους μηχανισμούς επειδή είναι ανήλικα. Η βία συνήθως εκδηλώνεται από την πλευρά του αρσενικού μέλους της οικογένειας προς τους υπόλοιπους και αυτό διότι βάση κοινωνικής νόρμας είναι ισχυρότερο μέλος στην οικογενειακή ενότητα. Άλλος λόγος μπορεί να είναι και η σωματική του υπεροχή, βάση της σωματικής του διάπλασης.

Σε όλο τον κόσμο σημειώνονται περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας και κάποια από αυτά καταλήγουν σε οικογενειακές τραγωδίες. Ακόμη όμως και αν δεν έχουν αυτή την κατάληξη, αποτελούν φαινόμενα φαύλου κύκλου μιας και η βία καταλήγει σε βία. Σε πολλές κοινωνίες ιδιαίτερα παλαιότερα, θεωρούνταν αναμενόμενο να σημειώνονται περιστατικά βίας του άνδρα απέναντι στην γυναίκα. Η πατριαρχική οικογένεια είχε ως μοντέλο την διατήρηση της οικογενειακής εστίας με οποιοδήποτε κόστος. Αυτό συνήθως βασιζόταν στην ανοχή από την πλευρά της γυναίκας. Αυτή συνήθως ήταν ο δέκτης της όποιας μορφής βίας.

Στην σύγχρονη κοινωνία παρατηρούμε ότι το αίτημα για ισότητα των δύο φύλων άλλαξε τις μεταξύ τους σχέσεις, έστω και αν αυτό αναγνωρίζεται μόνο θεωρητικά και όχι πάντα στην πράξη. Ο Χριστιανισμός και το Ευαγγέλιο αναγνώρισαν πριν από δύο χιλιετίες την αξία της γυναίκας και του παιδιού. Παρόλα αυτά αποτελεί ακόμα ζητούμενο στην εποχή μας, αν και μπορούμε να πούμε μετά την Γαλλική επανάσταση έγιναν συνείδηση αυτά τα θέματα. Στην εποχή μας ακόμα προσπαθούμε να εντοπίσουμε την βία και τις μορφές που αυτή εκδηλώνεται και μέσω των φορέων και της εκπαιδευτικής πολιτικής να ενημερώνεται ο πληθυσμός του κάθε κράτους. Η Εκκλησία και η πολιτεία με οργανισμούς τους, στηρίζουν την Ελληνική οικογένεια. Οι σχολές γονέων και το ΚΕ. Σ. Ο με την στέγη της μητέρας, είναι φορείς που στηρίζουν τέτοιες ενέργειες.³ Δεν αρκεί μόνο να εντοπίζουμε την βία και τις μορφές της, αλλά να πράττουμε κάτι για την εξάλειψή της. Οι παγκόσμιες Θρησκείες

² Καίτη Παπαρρήγα - Κωσταβάρα, «Οικογένεια και οικογενειακή πολιτική σ' ένα μεταβαλλόμενο κόσμο». Εισηγήσεις ολομελειών και ομάδων εργασίας από Πανελλήνιο συνέδριο. Εθνικός οργανισμός Πρόνοιας. Εκδόσεις «Επτάλοφος». Αθήνα 1994, σ. 429 – 431.

³ Βλ. Το Αλφαβητάριο της Οικογένειας. Εκδόσεις «Αστήρ». Αναφέρονται στοιχεία για την «στέγη της μητέρας» και τις «σχολές γονέων», σ. 9 και 110 -111.

και οι Χριστιανικές εκκλησίες, έχουν να διανύσουν πολύ δρόμο προς αυτή την κατεύθυνση.

1.2 Η ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΟΙ ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΑΥΤΗ

Το θέμα της επιθετικότητας είναι σύμφυτο με την ύπαρξη του ανθρώπου. Στην Πατερική Γραμματεία συναντάται ένας βαθύς προβληματισμός για τα ανθρωπολογικά θέματα. Ο ερευνητής μπορεί να βρει πολλές απαντήσεις για όλα αυτά τα θέματα, όπως το ζήτημα της επιθετικότητας. Ταυτόχρονα δεν απαντώνται πολλές σύγχρονες έρευνες για το θέμα της επιθετικότητας σε σχέση με την Ορθόδοξη ανθρωπολογία. Για το θέμα της επιθετικότητας μάλλον θα πρέπει να ανατρέξουμε στην συμβολή της Ψυχολογίας και της Ψυχιατρικής επιστήμης και στις θεωρίες τους. Από την σχετική έρευνα προκύπτει ότι σε αυτά τα θέματα υπάρχει αρκετό κενό και από την πλευρά της Ποιμαντικής Ψυχολογίας, η οποία είναι αρμόδια για τα θέματα αυτά από την πλευρά της Θεολογίας. Στο μόνο στοιχείο το οποίο μπορούμε να στηριχθούμε από την πλευρά της ανάλυσης της ανθρώπινης λειτουργίας από την πλευρά της Θεολογίας, είναι η διαίρεση της ψυχής σε λογικό, θυμικό και επιθυμητικό κατά τα πλατωνικό πρότυπο από την πλευρά των Πατέρων. Αυτή είναι μια διαίρεση όχι απόλυτη, αλλά αξιοποιήσιμη από την Ψυχολογία για να φτάσει σε συμπεράσματα.⁴

Πιο συγκεκριμένα οι επιστήμες της συμπεριφοράς αποδίδουν την επιθετικότητα σε διάφορους παράγοντες όπως α) στο περιβάλλον β) στις βιοψυχοκοινωνικές προδιαγραφές του κάθε ατόμου γ) και σε μηχανισμούς οι οποίοι δρουν ενισχυτικά ή ανασταλτικά, προερχόμενους είτε από το εξωτερικό περιβάλλον είτε από την βιολογική, την ψυχολογική ή την ενιαία ψυχοσωματική υπόσταση του ατόμου. Από κει και έπειτα οι επιστήμονες του κλάδου δίνουν περισσότερη ή λιγότερη βαρύτητα σε κάποιους παράγοντες και διαφοροποιούνται. Κατά συνέπεια τις θεωρίες για την επιθετικότητα μπορούμε να τις ταξινομήσουμε σε δύο μεγάλες κατηγορίες :

α) Αυτές που δέχονται την επιθετικότητα ως προϊόν ενδογενών – έμφυτων αιτίων(ενστικτικές θεωρίες).

⁴ Π. Αδαμάντιος Αυγουστίδης, «Η ανθρώπινη επιθετικότητα». Ποιμαντική και Ψυχολογική προσέγγιση στην Κλίμακα του Αγ. Ιωάννου του Σιναΐτου. Βιβλιοθήκη Ιεράς Μητροπόλεως Θηβών και Λεβαδείας. Αριθμός 8. Εκδόσεις «Ακρίτας». Έκδοση Β'. Φεβρουάριος 1999, σ. 55 – 85.

β) Αυτές που τη θεωρούν προϊόν εξωγενών – πολιτιστικών παραγόντων.

Κατά προτεραιότητα θα αναλυθούν οι ενστικτικές θεωρίες, οι οποίες θεωρούν την επιθετικότητα κληροδοτούμενο ή έμφυτο χαρακτηριστικό του ανθρώπου. Οι ενστικτικές θεωρίες εντάσσονται στην ομάδα των εθολογικών θεωριών και την ομάδα των ψυχοδυναμικών θεωριών. Αυτές οι δύο ομάδες δεν χαρακτηρίζονται από τόσες διαφοροποιήσεις μεταξύ τους. Η εθολογία είναι η επιστήμη που μελετά την συμπεριφορά των ζώων. Οι επιστήμονες παρατήρησαν ανάλογες συμπεριφορές με τα ζώα και στους ανθρώπους. Ο Κ. Lorenz διατύπωσε την θεωρία του για το επιθετικό ένστικτο (1963). Σύμφωνα με την θεωρία του, η επιθετική συμπεριφορά αποτελεί έκφραση του επιθετικού ενστίκτου, το οποίο αποτελεί βιολογική προϋπόθεση για την επιβίωση του είδους, διότι έτσι επικρατεί ο ισχυρότερος και εξασφαλίζεται η φυσική επιλογή. Από πλευράς ψυχαναλυτικής επιστήμης, πρώτος ο Adler και έπειτα ο Freud, διατύπωσαν θεωρίες για την επιθετικότητα. Ο Freud έπειτα από ταλαντεύσεις, κατέληξε στην θεωρία του ότι α) Η επιθετικότητα αποτελεί έκφραση ενός ενστίκτου ισοδύναμου μεν αλλά αντίθετου με το σεξουαλικό ένστικτο και β) Η επιθετικότητα έχει στην αφετηρία της τη μορφή ενός ενστίκτου θανάτου, που κατευθύνεται εναντίον του ίδιου του υποκειμένου ως συνέπεια της αρχής της ομοιοστασίας, δεδομένου ότι όλοι οι ζωντανοί οργανισμοί προέρχονται από την ανόργανη ύλη. Αυτό που ουσιαστικά χαρακτηρίζει τις ψυχαναλυτικές θεωρίες είναι ο διχασμός σε αυτές που θεωρούν την επιθετικότητα ως έμφυτη ορμή προς τον θάνατο και σε αυτές που θεωρούν ότι πρόκειται για δευτερογενές φαινόμενο.⁵

Δεύτερη ομάδα είναι αυτή που υποστηρίζει την θεωρία της «αποστέρησης». Η υπόθεση αυτής της ομάδας είναι Αμερικανικής προέλευσης και αποτέλεσμα ερευνών του πανεπιστημίου του Yale (1939). Η θεωρία αυτή είναι γνωστή ως «Frustration – Aggression Hypothesis» (υπόθεση της έκλυσης επιθετικότητας ύστερα από ματαίωση). Η κεντρική θέση αυτής της θεωρίας είναι ότι η επιθετικότητα είναι αποτέλεσμα αποστερήσεων, οι οποίες οδηγούν πάντοτε στην εκδήλωση κάποιας μορφής επιθετικότητας. Ο Miller τροποποίησε αυτή την θεωρία και υποστήριξε ότι η επιθετική συμπεριφορά μπορεί να μην συμβεί πάντα ύστερα από κάποια ματαίωση, αλλά η ματαίωση προκαλεί πάντα διάθεση για επιθετική απάντηση. Η διάθεση αυτή μπορεί να μην εκδηλωθεί αναγκαστικά ως επιθετικότητα, αλλά με διάφορες

⁵ Π. Αδαμάντιος Αυγουστίδης, «Η ανθρώπινη επιθετικότητα». Ποιμαντική και Ψυχολογική προσέγγιση στην Κλίμακα του Αγ. Ιωάννου του Σιναΐτου. Βιβλιοθήκη Ιεράς Μητροπόλεως Θηβών και Λεβαδείας. Αριθμός 8. Εκδόσεις «Ακρίτας». Έκδοση Β'. Φεβρουάριος 1999, σ. 55 – 85.

αντιδράσεις, μια από τις οποίες μπορεί να είναι η επιθετικότητα. Οι νεώτερες θεωρίες της κοινωνικής ψυχολογίας υποστηρίζουν ότι ματαίωση δεν θεωρείται κάθε μορφής στέρηση, αλλά ορίζεται ειδικά ως η μη εκπλήρωση μιας αναμενόμενης ικανοποίησης. Τα σημεία τα οποία προβληματίζουν ακόμα είναι η εκδήλωση και η ερμηνεία της επιθετικής συμπεριφοράς χωρίς να υπάρχει αποστέρηση ή το πώς μετατρέπονται σε επιθετικότητα, στην ώριμη ηλικία, οι απογοητεύσεις και οι αποστερήσεις της παιδικής ηλικίας.⁶

Τελευταία ομάδα που αναλύει την επιθετικότητα είναι αυτή που προσπαθεί να την ερμηνεύσει στηριζόμενη στις αρχές της μαθησιακής ψυχολογίας. Σύμφωνα με την θεωρία τους, η επιθετική συμπεριφορά αποτελεί προϊόν κοινωνικής μάθησης και εμπεδώνεται με τους μηχανισμούς της ενίσχυσης μέσω επιβράβευσης και της μίμησης προτύπου. Παραλλαγή της εξαρτημένης μάθησης είναι αυτή που διατύπωσε ο Skinner και είναι γνωστή ως συντελεστική ή αντανακλαστική μάθηση. Αν δηλαδή μια συμπεριφορά που γίνεται αμείβεται ή τιμωρείται αντίστοιχα τότε ή θα επαναληφθεί ή όχι αντίστοιχα. Σήμερα υπάρχει αμφισβήτηση ως προς την αποτελεσματικότητα της ποινής, διότι και η ποινή ενδέχεται να προκαλέσει επιθετικότητα. Στα πλαίσια αυτών των θεωρητικών υποθέσεων στηρίχθηκε και μια άλλη θεωρητική διατύπωση από τον A. Bandura, η λεγόμενη θεωρία της μάθησης με μίμηση προτύπου. Σύμφωνα με αυτή την θεωρία αν ένα πρόσωπο εκδηλώνει επιθετική συμπεριφορά και αυτή αμείβεται τότε αυτός που την παρατηρεί θα επαναλάβει την συμπεριφορά. Το ενδιαφέρον των θεωριών της κοινωνικής μάθησης επικεντρώνεται στην θεωρητική διατύπωση ότι η εκδήλωση της επιθετικής συμπεριφοράς βρίσκεται υπό την ρυθμιστική επίδραση τριών συστημάτων :

- α) των προκλητικών παραγόντων που προηγήθηκαν
- β) των επανατροφοδοτικών παραγόντων που επιδρούν στην επιθετική απάντηση και
- γ) των γνωστικών (cognitive) επεξεργασιών που κατευθύνουν και οδηγούν την επιθετική συμπεριφορά.

Οι θεωρίες της κοινωνικής μάθησης εντάσσονται από επιστημονικής άποψης στον συμπεριφορισμό και στον νεοσυμπεριφορισμό και ως αποτέλεσμα εστιάζουν

⁶ Π. Αδαμάντιος Αυγουστίδης, «Η ανθρώπινη επιθετικότητα». Ποιμαντική και Ψυχολογική προσέγγιση στην Κλίμακα του Αγ. Ιωάννου του Σιναΐτου. Βιβλιοθήκη Ιεράς Μητροπόλεως Θηβών και Λεβαδείας. Αριθμός 8. Εκδόσεις «Ακρίτας». Έκδοση Β'. Φεβρουάριος 1999, σ. 55 – 85.

την προσοχή τους στο «φαίνεσθαι» των εκδηλώσεων της συμπεριφοράς και όχι στο «είναι».⁷

1.3 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ ΠΑΤΕΡΙΚΗ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ

Ο όρος επιθετικότητα ως εξειδικευμένη έννοια δεν υπάρχει στην Πατερική Γραμματεία. Αναλύονται όμως άλλοι όροι οι οποίοι σχετίζονται με την επιθετικότητα όπως αυτή αναπτύσσεται στην επιστήμη της Ψυχολογίας. Μερικά από τα πάθη σχετίζονται με την έννοια της επιθετικότητας. Η γαστριμαργία και η φιλαργυρία σχετίζονται άμεσα με την απληστία, την έχθρα και την κτητικότητα, ενώ η κενοδοξία και η υπερηφάνεια με την αλαζονεία, με έννοιες δηλαδή που εμπεριέχονται στην επιθετικότητα. Και άλλοι ψυχολογικοί όροι, αν διερευνηθούν σε βάθος, αποδεικνύεται ότι εμπεριέχονται σε έννοιες που οι Νηπτικοί Πατέρες αναφέρουν και αναλύουν. Στην Ορθόδοξη Θεολογική Παράδοση συναντώνται και αναλύονται πολλοί όροι που σχετίζονται με την επιθετικότητα. Οι συνηθέστεροι είναι : ο θυμός, η οργή, η κατακραυγή, η οξυκολία, το θράσος, η έπαρση, η ασπλαχνία, το μίσος, η έλλειψη συμπάθειας για τον συνάνθρωπο, η μνησικακία, ο φθόνος, ο φόνος κ. α. Για να μπορούμε να είμαστε ακριβείς στην εγκυρότητα μιας ποιμαντικοψυχολογικής μελέτης της έννοιας της επιθετικότητας, θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι διαφοροποιήσεις στην ορολογία και οι διαφοροποιήσεις στις ανθρωπολογικές προϋποθέσεις. Αυτό σημαίνει πρακτικά ότι θα πρέπει να είμαστε ακριβείς στην ερμηνεία μας βασιζόμενοι στις αρχές του κάθε κλάδου.⁸

⁷ Π. Αδαμάντιος Αυγουστίδης, «Η ανθρώπινη επιθετικότητα». Ποιμαντική και Ψυχολογική προσέγγιση στην Κλίμακα του Αγ. Ιωάννου του Σιναΐτου. Βιβλιοθήκη Ιεράς Μητροπόλεως Θηβών και Λεβαδείας. Αριθμός 8. Εκδόσεις «Ακρίτας». Έκδοση Β'. Φεβρουάριος 1999, σ. 55 – 85.

⁸ Π. Αδαμάντιος Αυγουστίδης, «Η ανθρώπινη επιθετικότητα». Ποιμαντική και Ψυχολογική προσέγγιση στην κλίμακα του Αγ. Ιωάννου του Σιναΐτου. Βιβλιοθήκη Ιεράς Μητροπόλεως Θηβών και Λεβαδείας. Αριθμός 8. Εκδόσεις «Ακρίτας». Έκδοση Β'. Φεβρουάριος 1999, σ. 55 – 85.

1.4 ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΕΝΔΟΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗΣ ΒΙΑΣ

Οι θεωρίες για την επιθετικότητα και την βία αποτελούν χρήσιμο «εργαλείο» για τον εντοπισμό του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας, και συνάμα συντελεστή αποτελεσματικής αντιμετώπισης του φαινομένου. Αυτό που αποτελεί πρωταρχικό σημείο πριν φτάσει κάποιος στην επιστημονική κοινότητα να ομιλεί για την αντιμετώπιση του φαινομένου, είναι να εστιάσει στα αίτια του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας από ψυχολογική θεώρηση. Σύμφωνα λοιπόν με την Θεωρία των ψυχολογικών παραγόντων, την ενδοοικογενειακή βία προκαλούν :

α) Η χρήση του αλκοόλ και των ναρκωτικών.

β) Η διδαχθείσα από τους γονείς στα παιδιά επιθετική συμπεριφορά κατά την παιδική τους ηλικία. Αυτή μετέπειτα εκφράζεται σε βία. Τα πρότερα θύματα είναι οι μελλοντικοί δράστες.

γ) Η πνευματική ή ψυχική νόσος του δράστη, που οδηγεί και στη σεξουαλική ανεπάρκεια.

δ) Το στρες που διογκώνεται από τις οικονομικές συνθήκες της ζωής, τον υπερπληθυσμό, την δυσκολία εξεύρεσης εργασίας.

ε) Οι πολιτιστικοί παράγοντες.⁹

Αυτό που είναι ανάγκη να επισημανθεί είναι ότι η ποιότητα των συζυγικών σχέσεων αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για την εκδήλωση της βίας. Η ρουτίνα και η αυτοεγκατάλειψη, η έλλειψη εμπιστοσύνης, η αμφιβολία, η αμφισβήτηση, η καχυποψία, η έλλειψη επαίνου και η μη αναγνώριση των προσπαθειών του άλλου, η ζήλια, η αυταρχική συμπεριφορά, και τέλος η βία και η κακοποίηση αποτελούν παράγοντες μη ομόνοιας σε ένα περιβάλλον που κανονικά θα έπρεπε να ήταν λίκνο αγάπης, σύμπνοιας, αλληλοκατανόησης και αλληλοϋποστήριξης. Η οικογένεια δεν μπορεί παρά να λειτουργεί σαν ομάδα. Αν νοσεί ένα μέλος της τότε νοσούν και τα υπόλοιπα. Η φροντίδα και η στοργή είναι στοιχεία του συνθέτουν την οικογενειακή αλυσίδα και ενδυναμώνουν τους οικογενειακούς δεσμούς. Δεν είναι έννοιες και ενέργειες αυτονόητες και δεν τελούνται μια μόνη φορά, αντίθετα είναι μια διαρκής έκφραση αγάπης και κατανόησης. Ένας αγώνας ο οποίος θέλει προσπάθεια και μόχθο για να επιτευχθεί. Η οικογενειακή συνοχή και οι υγιείς οικογενειακοί δεσμοί δεν είναι

⁹ Καίτη Παπαρρήγα - Κωσταβάρα, «Οικογένεια και οικογενειακή πολιτική σ' ένα μεταβαλλόμενο κόσμο». Εισηγήσεις ολομελειών και ομάδων εργασίας από Πανελλήνιο συνέδριο με θέμα «Οικογένεια και οικογενειακή πολιτική σε ένα μεταβαλλόμενο κόσμο». Εθνικός οργανισμός Πρόνοιας. Εκδόσεις «Επτάλοφος». Αθήνα 1994, σ. 430.

δεδομένοι, αλλά κατακτώνται με καθημερινή προσπάθεια και σε αυτήν την διαδικασία αναζητείται ο καλύτερός μας εαυτός.

1.5 ΤΡΟΠΟΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΗΣ ΕΝΔΟΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗΣ ΒΙΑΣ

Το δυσκολότερο σημείο σε σχέση με τα θέματα της βίας αποτελεί το μέρος της αντιμετώπισής τους. Θα σταθούμε πρώτα στην αντιμετώπιση της βίας από ψυχολογική πλευρά. Είναι ανάγκη να αναφερθεί ότι η επιστημονική κοινότητα διεθνώς σε αυτό το σημείο επικεντρώνει τις προσπάθειές της. Γι' αυτό τον λόγο προτείνονται ως θεραπείες :

α) Την πρώτη θέση καταλαμβάνει η αναγνώριση του προβλήματος. Αν δεν υπάρξει αναγνώριση του προβλήματος είναι αδύνατο να μιλάμε για θεραπείες.

β) Η συστηματική καταγραφή των περιπτώσεων της βίας και των μορφών της και η συστηματοποίηση της έρευνας προς αυτή την κατεύθυνση, είναι δυνατό να συντελέσει στην αντιμετώπιση της βίας.

γ) Τα προληπτικά μέτρα είναι το σημαντικότερο όλων σε μια τέτοια διαδικασία. Είναι φρονιμότερο να μιλάμε για πρόληψη παρά για θεραπεία. Στα προληπτικά μέτρα είναι η διαπαιδαγώγηση των νέων και των δύο φύλων για την οικογενειακή ζωή, η ενημέρωση του κοινωνικού συνόλου για τις συζυγικές υποχρεώσεις, η πληροφόρηση για την ισότητα των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των δύο φύλων, και η ευαισθητοποίησής τους για το θέμα της βίας κατά των γυναικών.

δ) Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δοθεί στην σχολική εκπαίδευση αγοριών και κοριτσιών, με ιδιαίτερη προσοχή στην αντισεξιστική εκπαίδευση των αγοριών.

ε) Η εκπαίδευση των ενηλίκων πρέπει να προβλεφθεί και η προσαρμογή τους στην νέα κατανομή των ρόλων, με ιδιαίτερη έμφαση στην νέα αντίληψη της πατρότητας.

στ) Η συμβολή των Μ. Μ. Ε μπορεί να είναι καταλυτική, με την μείωση ή καλύτερα την εξάλειψη των μορφών βίας και την προβολή προτύπων ισότητας των δύο φύλων.

Ως προς την καταστολή των εγκλημάτων της ενδοοικογενειακής βίας είναι απαραίτητο να ληφθούν μέτρα. Αυτά μπορούν να συνοψισθούν στα ακόλουθα:

α) Να θεσμοθετηθεί ειδική νομοθεσία και μέθοδοι εφαρμογής της.

β) Η κακομεταχείριση μελών της οικογένειας να θεωρείται σοβαρό ποινικό αδίκημα, που τιμωρείται με βαριά ποινή.

γ) Να διώκεται αυτεπάγγελτα.

δ) Κατά την ποινική διαδικασία να υπάρχει σεβασμός απέναντι στα θύματα, καθώς και ο σεβασμός τους από τα ανακριτικά και αστυνομικά όργανα.

ε) Να γίνει ειδική επιμόρφωση στελεχών για τις αντίστοιχες υπηρεσίες που ασχολούνται με την ενδοοικογενειακή βία, καθώς και συνεργασία όλων των φορέων.¹⁰

1.6 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι θεωρίες για την επιθετικότητα, οι μορφές της και οι ενέργειες που μπορούν να γίνουν για την θεραπεία του προβλήματος, στοιχειοθετούν τα πλαίσια δράσης για το συγκεκριμένο πρόβλημα. Αυτό που είναι ιδιαίτερα σημαντικό, είναι ότι όλοι οι φορείς έχουν αντιληφθεί ότι καθίσταται αναγκαία η πρόληψη του προβλήματος για τις επερχόμενες γενεές. Και μόνο αυτή η θεώρηση, μας κατευθύνει σε μονοπάτια που οδηγούν σε λύσεις του προβλήματος. Η βία αποτελεί κοινωνικό πρόβλημα και ιδιαίτερα η ενδοοικογενειακή βία χρήζει άμεσης αντιμετώπισης. Η ενημέρωση είναι η αρχή της μεταμόρφωσης, για μια ψυχολογία τέτοια που μπορεί να κατευθύνει περισσότερο στην εσωτερική ειρήνη τον σύγχρονο άνθρωπο.

Οι θεωρίες για την επιθετικότητα δεν πρέπει να μείνουν μόνο στις θεωρητικές τους διατυπώσεις. Η επιστημονική κοινότητα έχει να προσφέρει πολλά στο έργο της αντιμετώπισης της ενδοοικογενειακής βίας. Ο άνθρωπος με την βοήθεια της ψυχολογίας μπορεί, με την συνειδητοποίηση των ασυνείδητων παρορμήσεών του, να κατευθύνει τις πράξεις του και να οργανώνει ο ίδιος την ζωή του. Είναι αδύνατο ένα έλλογο ον, όπως ονομάζουν τον άνθρωπο οι Πατέρες της Εκκλησίας, να κατευθύνει τις πράξεις του σύμφωνα με τις ενορμήσεις του. Με την συμβολή της ψυχολογίας μπορεί να κατανοεί και να κατευθύνει τις ενέργειές του. Με αυτό τον τρόπο μπορεί να διοχετεύει την επιθετικότητά του σε κοινωνικά αποδεκτές δραστηριότητες.

¹⁰ Καίτη Παπαρρήγα - Κωσταβάρα, «Οικογένεια και οικογενειακή πολιτική σ' ένα μεταβαλλόμενο κόσμο». Εισηγήσεις ολομελειών και ομάδων εργασίας από Πανελλήνιο συνέδριο. Εθνικός οργανισμός Πρόνοιας. Εκδόσεις «Επτάλοφος». Αθήνα 1994, σ. 431 – 432.

Η διαχείριση του θυμού εμφανίζεται ως ανάγκη των καιρών, αφού ο σύγχρονος άνθρωπος «βάλλεται» από τις απαιτήσεις της σύγχρονης κοινωνίας. Το στρες δεν μπορεί παρά να εκδηλώνεται με επιθετικότητα αν δεν το διαχειριστεί σωστά. Με αυτό τον τρόπο καταστρέφει τις σχέσεις του στην οικογενειακή εστία. Η κατάσταση ισορροπίας που καλείται να επιτύχει, τον βοηθά στις απαιτήσεις της καθημερινότητας. Σε περιπτώσεις που αδυνατεί ο ίδιος να το επιτύχει, η συμβολή της επιστήμης της ψυχολογίας μπορεί να αποδειχθεί σημαντική και δεν θα πρέπει να παραβλέπεται.

Η ψυχοθεραπεία ψυχαναλυτικού τύπου έχει δύο βασικούς στόχους : να καταστήσει το ασυνείδητο συνειδητό και να ενδυναμώσει το εγώ, έτσι ώστε να μειωθεί η κυριαρχία του υπερεγώ και του εκείνου. Με αυτό τον τρόπο επιτυγχάνεται η ισορροπία και το άτομο μπορεί να ορίζει τις ενέργειες του. Με το τέλος της ψυχαναλυτικής θεραπείας όπου αυτή χρειάζεται, το άτομο κατορθώνει να γνωρίζει καλά το εαυτό του και να έχει επίγνωση των δυσκολιών που αντιμετωπίζει και προπάντων να συσχετίζει τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει ως ενήλικος σε σχέση με τις εμπειρίες της παιδικής του ηλικίας.¹¹

¹¹ Κουφογιάννη Π, σημειώσεις από παραδόσεις σε σεμινάριο στο Μ. Π. Σ για θέματα κατάρτισης εκπαιδευτικών σε σχέση με την ψυχανάλυση. Κεφάλαιο ε'. Η ψυχανάλυση ως θεραπευτική προσέγγιση. Αθήνα 2005.

2. ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΝΔΟΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗΣ ΒΙΑΣ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

2.1 ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Η κοινωνιολογική θεώρηση των καταστάσεων και των προβλημάτων που σχετίζονται με την οικογένεια, μας επιβάλλει μια θεώρηση των κοινωνικών παραμέτρων που σχετίζονται και επηρεάζουν την Ελληνική οικογένεια. Η οικογένεια, ως δομικό κύτταρο της κοινωνίας, επηρεάζεται και επηρεάζει το κοινωνικό σύνολο. Αυτό δεν αποτελεί απαραίτητα ένα αρνητικό στοιχείο, διότι σαν λειτουργία ενέχει και μια διαδικασία εξέλιξης και συμμετοχής στα κοινωνικά δρώμενα. Αυτό που καθίσταται αναγκαίο στην παρούσα εργασία, είναι να καταδειχθούν και να συσχετιστούν οι κοινωνικές συνθήκες και μεταβολές που επηρεάζουν την οικογένεια και ίσως προκαλούν φαινόμενα βίας. Η λέξη «ίσως» αποτελεί «κλειδί» για μια τέτοια θεώρηση, αφού προηγουμένως αναλύθηκε στην ψυχολογική θεώρηση του φαινομένου της βίας ότι και οι μηχανισμοί αντίδρασης του ατόμου είναι καθοριστικός παράγοντας για την εκδήλωση ή όχι μιας επιθετικής συμπεριφοράς.

2.2 ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΖΩΗΣ

Ξεκινώντας την θεώρηση του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας, καθίσταται αναγκαίο να παρουσιαστούν οι όποιες μεταβολές στο σχήμα της οικογένειας. Η ελληνική οικογένεια παρουσιάζει μια εξέλιξη σε σχέση με την δομή της, συγκρινόμενη με το μοντέλο που είχε σε προηγούμενες δεκαετίες. Η μετακίνηση μεγάλων πληθυσμιακών ομάδων στα αστικά κέντρα κατά τα τέλη της δεκαετίας του πενήντα, είχε ως αποτέλεσμα την «χαλάρωση» των δεσμών μεταξύ της πατρικής οικογένειας και των παιδιών. Η παραδοσιακή – αγροτική εκτεταμένη οικογένεια εξελίχθηκε στην σημερινή πυρηνική οικογένεια. Στην ονομαζόμενη πυρηνική οικογένεια τα μέλη περιορίζονται στους συζύγους και τα παιδιά. Αυτό όμως που προκύπτει από την έρευνα είναι ότι και στα αστικά κέντρα τελικά, συγγενικά πρόσωπα διαβιούν κοντά στην πυρηνική οικογένεια. Κατ' επέκταση δεν έχει αλλάξει ριζικά το μοντέλο της παραδοσιακής – αγροτικής εκτεταμένης οικογένειας, αυτό που μάλλον έχει μεταβληθεί είναι ότι στην οικογενειακή εστία μένουν μόνο τα μέλη της

στενής οικογένειας. Η αλληλεπίδραση ανάμεσα στα συγγενικά μέλη εξακολουθεί να είναι τακτική και συνεχής.¹²

Ένα δεύτερο σημαντικό στοιχείο που προκύπτει από την έρευνα είναι ότι στην μεταβλητή των οικογενειακών αξιών προκύπτουν αντικρουόμενες απόψεις. Η σχετική βιβλιογραφία ονομάζει αυτή την διάσταση «ιεραρχικοί ρόλοι του πατέρα και της μητέρας» και περιλαμβάνει αξίες οι οποίες κινούνται στα πλαίσια της παραδοσιακής αγροτικής εκτεταμένης οικογένειας. Πιο συγκεκριμένα ο πατέρας πρέπει να είναι ο αρχηγός της οικογένειας, να κουμαντάρει τα χρήματα του σπιτιού, να είναι ο χρηματοδότης, να δίνει προίκα στην κόρη του. Η μητέρα αντίστοιχα πρέπει να ζει για τα παιδιά της, να δέχεται τις αποφάσεις του πατέρα, να συμφωνεί με την γνώμη του πατέρα, να ψηφίζει όπως ο πατέρας και τέλος η θέση της μητέρας είναι στο σπίτι. Στις έρευνες που διενήργησε το τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, με την καθοδήγηση του Καθηγητή Δ. Γεώργα, προέκυψαν τα ακόλουθα. Οι έφηβοι και οι φοιτητές – ιδιαίτερα οι γυναίκες σε σχέση με τους άνδρες- απορρίπτουν σε μεγαλύτερο βαθμό τις αξίες που είναι συνδεδεμένες με τον πατριαρχικό ρόλο του πατέρα. Οι μητέρες, παρόλο που δεν τις απορρίπτουν, δεν συμφωνούν τόσο με αυτές τις αξίες όσο οι πατέρες. Αξιοσημείωτο είναι ότι οι κάτοικοι της Αθήνας διαφωνούν περισσότερο με τις αξίες αυτές σε σύγκριση με κατοίκους μικρών πόλεων στην επαρχία.¹³

Συμπερασματικά αξίζει να σημειωθεί ότι οι όποιες μεταβολές στον τρόπο διαβίωσης της Ελληνικής οικογένειας επηρεάζουν σημαντικά τις ενδοοικογενειακές σχέσεις. Επιπρόσθετα είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι παρά τις όποιες μεταβολές, ο Καθηγητής Δ. Γεώργας επισημαίνει ότι δεν ομιλούμε για κρίση των θεσμών ή και της ίδιας της Ελληνικής οικογένειας αλλά μάλλον για μετασχηματισμό του μοντέλου της παραδοσιακής οικογένειας. Αυτά τα δύο στοιχεία μας οριοθετούν τα πλαίσια του προβληματισμού σε σχέση με τις ενδοοικογενειακές σχέσεις, καθώς και τους κοινωνικούς παράγοντες που ενισχύουν το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας. Οι θεωρίες για την οικογένεια βασίζονται αρχικά σε θεωρίες της κοινωνιολογίας και της κοινωνικής ανθρωπολογίας, για τον λόγο ότι η οικογένεια αποτελεί δομικό στοιχείο

¹² Δημήτριος Γεώργας, Βλ. «Θέματα επιμόρφωσης και ευαισθητοποίησης στελεχών ψυχικής Υγείας παιδιών και εφήβων». Επιμελητές Έκδοσης Αναστασία Καλαντζή – Αζίζι και Ηλίας Μπεζεβέγκης. Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα 2000, σ. 239. Αναφέρονται στοιχεία στο κεφάλαιο «Κατοίκηση μελών της ευρύτερης οικογένειας» και «Αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας».

¹³ Δημήτριος Γεώργας, Βλ. «Θέματα επιμόρφωσης και ευαισθητοποίησης στελεχών ψυχικής Υγείας παιδιών και εφήβων». Επιμελητές Έκδοσης Αναστασία Καλαντζή – Αζίζι και Ηλίας Μπεζεβέγκης. Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα 2000, σ. 235 – 236.

της κοινωνικής οργάνωσης, γι' αυτό και απασχολεί την επιστήμη της κοινωνιολογίας. Για αυτό τον λόγο είναι σημαντική η θεώρηση της ενδοοικογενειακής βίας από την πλευρά της κοινωνιολογίας. Χαρακτηριστικά η Πρεσβέλου (1999), καθηγήτρια κοινωνιολογίας στην πόλη Louvain του Βελγίου, παρατηρεί ότι στη δεκαετία του '60 αρκετοί κοινωνιολόγοι, ψυχολόγοι και φιλόσοφοι είχαν την άποψη ότι η οικογένεια ήταν η αιτία όλων των κοινωνικών δεινών. Ως πηγή και εργαλείο κοινωνικής καταπίεσης, προσωπικής τρομοκρατίας και ψυχολογικής βίας, ως βασική αιτία της αρνητικής ανάπτυξης της παιδικής προσωπικότητας κ.α. Αυτό που σημειώνει ο Δ. Γεώργας είναι ότι αυτές οι απόψεις είναι σύμφωνες και με τα ευρήματα των δικών τους ερευνών που σχετίζονται με τα θέματα της ενδοοικογενειακής βίας.¹⁴

Όλα τα παραπάνω στοιχεία αποτελούν το κοινωνικό πλαίσιο το οποίο διαμορφώνει το μοντέλο της σύγχρονης οικογένειας. Οι αλλαγές στις πεποιθήσεις για τις διαφυλικές σχέσεις φαίνεται να επηρεάζουν ολοένα και περισσότερο την σύγχρονη κοινωνία. Το υψηλό βιοτικό επίπεδο σίγουρα αποτελεί και αυτό παράγοντα που καθιστά διαφορετικές τις ενδοοικογενειακές σχέσεις. Ένα άλλο στοιχείο είναι η σημαντική άνοδος του μορφωτικού επιπέδου της γυναίκας. Η μόρφωση θεωρείται η καλύτερη «προϊκα» για μια γυναίκα στην μεταβιομηχανική εποχή.¹⁵ Τα δύο αυτά στοιχεία είναι ευνόητο ότι θέτουν σε άλλες βάσεις τις διαφυλικές σχέσεις. Η γυναίκα έχει ισχυρότερο ρόλο στην διευθέτηση του οικογενειακού τρόπου ζωής. Κατ' επέκταση παρατηρούμε ένα μετασχηματισμό στους ρόλους των δύο φύλων.

Όλα αυτά τα στοιχεία καλούνε τον σύγχρονο άνθρωπο να προσαρμοστεί και να αντεπεξέλθει στα καλέσματα της εποχής για αλλαγή σε αρκετές πτυχές του οικογενειακού βίου. Αυτό που απαιτείται είναι ετοιμότητα στις προκλήσεις της εποχής. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ένα αίτιο της ενδοοικογενειακής βίας είναι και η μη κατανόηση και προσαρμογή στις ανάγκες της σύγχρονης οικογένειας, της οποίας μάλιστα το μοντέλο και η κοινωνική έκφραση των ρόλων του κάθε προσώπου εμφανίζεται να έχει ασάφειες και να είναι συγκεχυμένο. Η αξία της οικογένειας ως θεσμού δεν φαίνεται να αμφισβητείται από τους νέους, εκείνο που μάλλον αλλάζει είναι οι οικογενειακές συμπεριφορές στα πλαίσια της οικογένειας. Σε αυτή την διαδικασία του μετασχηματισμού η κοινωνιολογία ως επιστήμη φαίνεται να αδυνατεί

¹⁴ Δημήτριος Γεώργας, Βλ. «Θέματα επιμόρφωσης και ευαισθητοποίησης στελεχών ψυχικής Υγείας παιδιών και εφήβων». Επιμελητές Έκδοσης Αναστασία Καλαντζή – Αζίσι και Ηλίας Μπεζεβέγκης. Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα 2000, σ. 233 – 234.

¹⁵ Λουκία Μ. Μουσούρου, «Κρίση της οικογένειας και κρίση αξιών». Ανάτυπο από την περιοδική έκδοση του ΕΚΚΕ, επιθεώρηση κοινωνικών ερευνών. Τεύχος 98 – 99. Α' – Β' 1999, σ. 14.

να παρέμβει ουσιαστικά με προτάσεις και λύσεις. Η θεωρία δεν μπορεί να καθοδηγήσει την μελέτη, την περιγραφή, την αξιολόγηση της κοινωνικής πραγματικότητας και να βοηθήσει την πρόβλεψη του μέλλοντός της. Ένα μεγάλο τμήμα της κοινωνικής σκέψης έχει καταστεί πεδίο πνευματικής άσκησης χωρίς κανένα κοινωνικό όφελος.¹⁶

Από την άλλη πλευρά η πολιτεία εμφανίζεται αναποτελεσματική στην άσκηση της κοινωνικής της πολιτικής και στην αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων που επηρεάζουν και την Ελληνική οικογένεια. Κοινωνικά προβλήματα όπως τα ναρκωτικά, ο κοινωνικός αποκλεισμός, η λαθρομετανάστευση, η ανεργία, η βία, οι θρησκευτικοί και εθνικοί φανατισμοί, ο ρατσισμός, η νέα φτώχεια του τέταρτου κόσμου, το AIDS είναι μόνο μερικά τα οποία τα σύγχρονα κράτη φαίνεται να αδυνατούν να λύσουν. Όλα αυτά δεν αφήνουν ανέγγιχτη την οικογένεια και την οικογενειακή ζωή.¹⁷ Τα συσσωρευμένα κοινωνικά προβλήματα προκαλούν έντονο στρες στον σύγχρονο άνθρωπο. Το στρες αυτό μετατρέπεται σε έκφραση βίας με αποδέκτη την οικογενειακή εστία. Αισθανόμενος ίσως ανεπαρκής να αντεπεξέλθει στο σύγχρονο μοντέλο ζωής, ίσως το ξέσπασμα βίας να είναι αναμενόμενη ψυχοσωματική λειτουργία. Επιπρόσθετα η έκφραση της βίας ως μέσω επίλυσης προβλημάτων και υπερίσχυσης του ισχυρότερου είναι μια διαδικασία την οποία μαθαίνει από πολύ μικρός στην σύγχρονη κοινωνική οργάνωση.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι μια έννοια την οποία βιώνει από πολύ νωρίς το παιδί. Η φτώχεια, οι διακρίσεις, η πρόσβαση στην εκπαίδευση, βιώματα που συχνά συνοδεύουν τον κοινωνικό αποκλεισμό όπως στερήσεις, οικογενειακά προβλήματα, προβληματική γονική ανατροφή, κακοποίηση, παιδική εργασία, απώλεια γονέα κ. α. Όλα αυτά έχει αποδειχθεί ότι συμβάλλουν σημαντικά στην μετέπειτα ανάπτυξη ψυχικών διαταραχών, παθολογικής και παθογόνου συμπεριφοράς. Η βία σε όποια μορφή και διάσταση και αν βιώνεται από το παιδί, αποτελεί παράγοντα για μετέπειτα εκδήλωση βίαιης συμπεριφοράς και θέτει σε κίνδυνο την ψυχική του υγεία. Η κακοποίηση παιδιών στην Ελλάδα και σε όλον τον πλανήτη παίρνει ανησυχητικές διαστάσεις. Στην Ελλάδα κάθε χρόνο συμβαίνουν 15.000 κακοποιήσεις παιδιών και εφήβων. Οι υψηλές ομάδες κινδύνου μεταξύ των παιδιών και των εφήβων είναι οι

¹⁶ Λουκία Μ. Μουσούρου, «Κρίση της οικογένειας και κρίση αξιών». Ανάτυπο από την περιοδική έκδοση του ΕΚΚΕ, επιθεώρηση κοινωνικών ερευνών. Τεύχος 98 – 99. Α' – Β' 1999, σ. 16.

¹⁷ Λουκία Μ. Μουσούρου, «Κρίση της οικογένειας και κρίση αξιών». Ανάτυπο από την περιοδική έκδοση του ΕΚΚΕ, επιθεώρηση κοινωνικών ερευνών. Τεύχος 98 – 99. Α' – Β' 1999, σ. 16 – 17.

ακόλουθες : οι ανήλικοι παραβάτες, οι πολιτισμικά διαφοροποιημένες κοινότητες ή οικογένειες, οι φτωχές οικογένειες χωρίς στέγη, οι μονογονεϊκές οικογένειες και τέλος τα παιδιά και οι έφηβοι με προβλήματα κακοποίησης.¹⁸ Συμπεριφορές που μας δείχνουν ότι το παιδί μπορεί να εκδηλώσει βίαιη συμπεριφορά είναι ο έντονος θυμός, η συχνή απώλεια του συναισθηματικού ελέγχου και οι κυκλοθυμικές τάσεις, η ανεξέλεγκτη παρορμητικότητα, όταν είναι υπερβολικά οξύθυμο και όταν απογοητεύεται με το παραμικρό. Σε αυτές τις περιπτώσεις καθίσταται αναγκαία η ενασχόληση με το παιδί και η πρόληψη οποιασδήποτε μορφής βίας. Όταν ένα παιδί συμπεριφέρεται βίαια θα πρέπει να μάθει να ελέγχει το θυμό του, να εκφράζει το θυμό και την απογοήτευση με κοινωνικά αποδεκτούς τρόπους, να είναι υπεύθυνο για τις πράξεις του και να αποδέχεται τις συνέπειές τους. Η ψυχολογική παρέμβαση έχει ως στόχο να βοηθήσει το παιδί να φτάσει σε αυτά τα αποτελέσματα και σε αυτό το σημείο η επιστήμη της κοινωνιολογία προσπαθεί με την επιστήμη της ψυχολογίας να συνδράμει τον άνθρωπο.¹⁹

Η βία έχει πλέον πάρει ανησυχητικές διαστάσεις και στα σχολεία, πράγμα το οποίο προβληματίζει εκπαιδευτικούς και γονείς μιας και η οικογένεια είναι αυτή στην οποία μεταφέρεται από τα παιδιά οποιαδήποτε μορφή βίας. Οι εκδηλώσεις βίας στην σχολική κοινότητα μπορεί να είναι με λεκτική μορφή, σωματική, ψυχολογική – συναισθηματική, σεξουαλική και βανδαλισμός. Η βία μπορεί να παίρνει διαστάσεις μεταξύ των μαθητών, μεταξύ των εκπαιδευτικών, βία από τους εκπαιδευτικούς προς τους μαθητές και το αντίστροφο, βία από τους εκπαιδευτικούς προς την εξουσία, βία από τους εξωσχολικούς παράγοντες προς όλα τα μέλη της σχολικής κοινότητας και το αντίστροφο και τέλος βία από τους γονείς προς τους εκπαιδευτικούς ή και προς τους μαθητές και το αντίστροφο.²⁰

Τελειώνοντας είναι αναγκαίο να σημειωθεί μια ύστατη μορφή βίας προς τα παιδιά, η οποία ουσιαστικά κατακρημνίζει τον ψυχικό τους κόσμο. Πρόκειται για την ενδοοικογενειακή σεξουαλική κακοποίηση (δηλαδή την αιμομιξία). Η αιμομιξία είναι η γενετήσια επαφή μεταξύ στενών συγγενών. Είναι ένα σύνθετο φαινόμενο που εμπεριέχει επιθετικότητα, εξάρτηση και φόβο εγκατάλειψης. Συνήθως τα παιδιά αισθάνονται φόβο και ντροπή να αναφέρουν το γεγονός. Γεγονός παραμένει ότι οι

¹⁸ Γεωργία Βέργου, «Η βία και το παιδί». Φροντιστηριακή εργασία που κατατέθηκε στο μάθημα Ειδικά Θέματα Ψυχολογίας και στον Καθηγητή Α. Μ. Σταυρόπουλο, σ. 2 – 3.

¹⁹ Γεωργία Βέργου, «Η βία και το παιδί». Φροντιστηριακή εργασία που κατατέθηκε στο μάθημα Ειδικά Θέματα Ψυχολογίας και στον Καθηγητή Α. Μ. Σταυρόπουλο, σ. 5.

²⁰ Γεωργία Βέργου, «Η βία και το παιδί». Φροντιστηριακή εργασία που κατατέθηκε στο μάθημα Ειδικά Θέματα Ψυχολογίας και στον Καθηγητή Α. Μ. Σταυρόπουλο, σ. 6 – 7.

οικογένειες με φαινόμενα αιμομιξίας εμφανίζουν δυσλειτουργικές δομές. Το σημαντικότερο από τα χαρακτηριστικά τους είναι το πρότυπο ασαφών ορίων μεταξύ των μελών της οικογένειας, το οποίο μεταβιβάζεται από γενιά σε γενιά.²¹ Η αιμομιξία καταδικάζει την οικογένεια και τα μέλη της σε αυτοαπομόνωση από την κοινότητα και τα καθιστά ανίκανα να αντιδράσουν στα γεγονότα, κλονίζοντας την ψυχική τους υγεία.

Σημαντική παρατήρηση αποτελεί ότι και η Νομική Επιστήμη από την δική της σκοπιά, θεωρεί ότι κάθε έγκλημα που έχει ως στόχο την οικογένεια και την εύρυθμη λειτουργία αυτής, χρήζει σημαντικότητας παρέμβασης όπως και τα λοιπά Ποινικά αδικήματα, διότι στρέφεται κατά του κώδικα της ηθικής δεοντολογίας. Κάθε εγκληματική πράξη που στέφεται κατά της οικογένειας ή τελείται στα πλαίσια της οικογενειακής εστίας, αφορά την πολιτεία άμεσα. Η Ποινική πράξη εστιάζεται στην προσβολή, ή οποία τοποθετείται στο πεδίο της κοινωνικής ηθικής. Καταλήγει η σχετική βιβλιογραφία ότι δεν υπάρχει άλλο πεδίο στο οποίο ο Ποινικός νομοθέτης πρέπει να δείξει τόση ηθική ευαισθησία, διότι αφορά σοβαρές διαταραχές της κοινωνικής ζωής. Η ειδοποιός διαφορά μεταξύ δικαίου και ηθικής είναι ουσιαστική στα θέματα που αφορούν την γενετήσια και οικογενειακή ζωή και τα εγκλήματα που προκύπτουν.²²

²¹ Γεωργία Βέργου, «Η βία και το παιδί». Φροντιστηριακή εργασία που κατατέθηκε στο μάθημα Ειδικά Θέματα Ψυχολογίας και στον Καθηγητή Α. Μ. Σταυρόπουλο, σ. 7. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τις δυσλειτουργικές δομές στις αιμομικτικές οικογένειες.

²² Γεωργίου – Αλέξανδρου Μαγκάκη, «Τα εγκλήματα περί την γενετήσιον και την οικογενειακήν ζωήν». Εκδοτικός οίκος Π. Σάκκουλα. Αθήνα 1967, σ. 5 -7.

2.3 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΛΗΨΗ ΤΗΣ ΒΙΑΣ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ

Είναι γνωστό ότι η πρόληψη αποτελεί την καλύτερη θεραπεία. Γι' αυτό τον λόγο έχουν γίνει προτάσεις για την πρόληψη της παιδικής εγκληματικότητας και της βίας γενικότερα. Αν αυτό δεν συντελείται από την παιδική ηλικία είναι πιθανό οι παιδικοί παραβάτες να εξελιχθούν σε βίαιους ενήλικες, με σοβαρές επιπτώσεις για τους ίδιους, την οικογένεια και την κοινωνία.

Μια σειρά προληπτικών μέτρων που έχουν προταθεί για την βίαιη συμπεριφορά των παιδιών είναι τα ακόλουθα. Πρώτον, τα προγράμματα ενημέρωσης και εκπαίδευσης γονέων και οικογενειακής υποστήριξης για τα θέματα αυτά. Δεύτερον, η εκπαίδευση των παιδιών και των εφήβων σε θέματα σεξ, καθώς και η εκπαίδευση των γονέων σε ζητήματα εφηβείας. Τρίτον, τα προγράμματα έγκαιρης παρέμβασης σε παιδιά με βίαιη συμπεριφορά και τέταρτον ο έλεγχος της παρακολούθησης σκηνών βίας από τα παιδιά στην τηλεόραση, στο βίντεο και τον κινηματογράφο. Το ραδιοτηλεοπτικό συμβούλιο μάλιστα έχει καθιερώσει ειδικά σήματα τα οποία δείχνουν ποια προγράμματα είναι κατάλληλα για παρακολούθηση από τα παιδιά.

Αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία να γίνει αντιληπτό είναι ότι η ποιότητα της Αγωγής και της εκπαίδευσης στα παιδιά αποτελεί σοβαρή υπόθεση για όλους τους πολιτειακούς θεσμούς και φορείς. Τα παιδιά είναι το μέλλον μιας κοινωνίας και σήμερα τελικά είναι μάρτυρες και αποδέκτες της βίας του σύγχρονου κόσμου. Αυτό δεν είναι ένα στοιχείο το οποίο μπορεί εύκολα να παραβλεφθεί. Το σύγχρονο σχολείο και η εκπαιδευτική κοινότητα κρούει τον κώδωνα του κινδύνου για το φαινόμενο της βίας. Δεν είναι αλάστε τυχαίο ότι η ψυχική υγεία του παιδιού έχει έρθει στο επίκεντρο της συζήτησης σήμερα και θεωρείται το σημαντικότερο όλων.

3. Η ΕΝΔΟΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΒΙΑ ΚΑΙ Η ΙΑΤΡΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

3.1 ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Τα περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας σε πολλές περιπτώσεις μπορεί να καταλήξουν σε τραγωδίες. Η σεξουαλική κακοποίηση της συζύγου μπορεί να γίνει και στα πλαίσια της συζυγικής σχέσης, η σωματική κακοποίηση του παιδιού, η εγκατάλειψη και η ασιτία μέχρι θανάτου μέλους της οικογένειας, ο βασανισμός και τέλος η αιμομιξία είναι μερικά από τα λεγόμενα «βαριά» περιστατικά κακοποίησης στα πλαίσια της οικογενειακής εστίας. Τέτοια περιστατικά έχουν καταγραφεί αρκετά στα μητρώα των νοσοκομείων. Τα συγκεκριμένα περιστατικά απαιτούν συγκεκριμένες ενέργειες από την πλευρά των γιατρών και αυτό διότι οι συνέπειες της κακοποίησης είναι σημαντικές για το θύμα.

3.2 ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΖΗΜΙΩΝ

Πρώτο και σημαντικότερο είναι τα σωματικά τραύματα που πρέπει να αντιμετωπιστούν ιατρικά ως αποτέλεσμα μιας βίαιης πράξης. Τα σωματικά τραύματα που έχουν καταγραφεί σε Ιατρικά βιβλία και αρχεία, αγγίζουν το επίπεδο της φρίκης. Η σωματική κακοποίηση και ο ξυλοδαρμός αποτελεί ύψιστη πράξη βίας που μπορεί να αγγίξει και τα όρια του θανάτου. Σε αυτές τις περιπτώσεις το θύμα χρήζει άμεσης ιατρικής περίθαλψης.

Η εξέταση σε πρώτο στάδιο, είναι σημαντική για να καταγραφούν τα αποδεικτικά στοιχεία της κακοποίησης. Πρόκειται για μια δεύτερη επώδυνη διαδικασία την οποία καλείται να υποστεί το κακοποιημένο πρόσωπο. Η Ιατρική κοινότητα γνωρίζει καλά πόσο επώδυνη είναι αυτή η διαδικασία και γι' αυτό έχουν γίνει οι απαραίτητες προβλέψεις. Το σημαντικότερο όλων είναι ότι μια τέτοια διαδικασία εξέτασης του θύματος δεν μπορεί να γίνει από τον οποιοδήποτε γιατρό. Χρειάζεται ειδικευση σε τέτοια θέματα και γι' αυτό τον λόγο η εξέταση γίνεται από έναν ειδικευμένο γιατρό, ιδιαίτερα αν πρόκειται για σεξουαλικής κακοποίησης εγκλήματα. Μπορεί επίσης να είναι ειδικευμένος γιατρός των αστυνομικών αρχών ή ακόμη και γιατρός της ιατροδικαστικής υπηρεσίας. Σε περιπτώσεις μόνο που αυτό δεν είναι δυνατό, μπορεί η εξέταση να γίνει από απλό γιατρό. Αλλά και σε αυτές τις

περιπτώσεις υπάρχει επικοινωνία με γιατρούς που έχουν εμπειρία σε αντίστοιχα θέματα. Σε περιπτώσεις που υπάρχει έλλειψη εμπειρίας, τότε ο γιατρός δεν μπορεί να είναι απόλυτος με το πόρισμα της εξέτασης.²³

Σημαντικό στοιχείο αποτελεί ότι γίνεται προσπάθεια να υπάρξουν γυναίκες γιατροί με αντίστοιχη ειδίκευση σε αυτά τα θέματα, διότι έχει κριθεί απαραίτητο από την Ιατρική κοινότητα. Οι γυναίκες που έχουν βιαστεί ή έχουν υποστεί σεξουαλική κακοποίηση, κρίνεται ότι είναι επιβαρυντικό για την ψυχική τους υγεία να εξεταστούν από άνδρα γιατρό αμέσως μετά από την πράξη βίας. Βλέπουμε σε αυτό το σημείο ότι τα περιστατικά αυτά αντιμετωπίζονται με ιδιαίτερη ευαισθησία από την Ιατρική. Βέβαια σημειώνεται ότι οι γυναίκες γιατροί που επιθυμούν να ασχοληθούν με αυτά τα ζητήματα πρέπει να έχουν εμπειρία για να μπορούν να στηρίζουν έπειτα σωστά τα πορίσματα της εξέτασης στο δικαστήριο.²⁴

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο που σημειώνεται στην σχετική βιβλιογραφία, είναι οι συνθήκες που πρέπει να υπάρχουν κατά την διάρκεια της εξέτασης. Η εξέταση πρέπει να γίνεται σε κατάλληλο περιβάλλον και για την άνεση του θύματος και για να νιώσει ότι υπάρχει η διαβεβαίωση και η εγγύηση από την πλευρά του γιατρού για θετικές συνθήκες για την εξέταση. Σε καμία περίπτωση δεν μπορούν να παραβλεφθούν αυτοί οι παράγοντες ακόμα και αν υπάρχει η απαίτηση της αστυνομίας για άμεση εξέταση. Η εξέταση πρέπει να γίνει σε κλινικό περιβάλλον ή σε κάποιο κατάλληλα διαμορφωμένο γραφείο. Η πρώτη προϋπόθεση για μια τέτοια διαδικασία είναι η συναίνεση του θύματος. Αυτό το σημείο είναι σημαντικό, καθώς τα όποια ευρήματα της εξέτασης πρόκειται να εκτεθούν στις δικαστικές αίθουσες και να εκτεθούν στην δημοσιότητα.²⁵

Ένα άλλο έγκλημα ενδοοικογενειακής βίας είναι η αιμομιξία. Η αιμομιξία σε παλαιότερες κοινωνικές δομές θεωρούνταν επιτρεπτή σε περιπτώσεις προχωρημένης κυοφορίας της συζύγου. Παρόλα αυτά από αρχαιότατων χρόνων έχει αναγνωριστεί ότι μια τέτοια πράξη ενέχει υψηλό γενετικό ρίσκο σε περιπτώσεις γεννήσεων παιδιών ως αποτέλεσμα αιμομικτικής σχέσεως. Αυτές οι παρατηρήσεις σημειώνονται από την βιβλική ακόμη περίοδο και υπάρχει καταγραφή των απαγορευμένων σχέσεων σε σχέση με τον βαθμό συγγένειας. Αυτό διαφέρει από χώρα σε χώρα και σχετίζεται

²³ Bernard knight, «Simpson's Forensic Medicine». Eleventh edition. Co – published in the USA by Oxford University Press, Inc., New York. 1997, p. 131.

²⁴ Bernard knight, «Simpson's Forensic Medicine». Eleventh edition. Co – published in the USA by Oxford University Press, Inc., New York. 1997, p. 135.

²⁵ Bernard knight, «Simpson's Forensic Medicine». Eleventh edition. Co – published in the USA by Oxford University Press, Inc., New York. 1997, p. 135.

άμεσα και με την Θρησκεία και την ηθική δεοντολογία της κάθε χώρας. Στις σύγχρονες κοινωνίες η αιμομιξία είναι απαγορευμένη, καθώς προσβάλλει της αρχή της ελευθερίας του προσώπου και αυτή της αξιοπρέπειας. Η αιμομιξία θεωρείται κακοποίηση σωματική και ψυχολογική. Έχουν καταγραφεί περιστατικά στα οποία οι γιατροί είναι γνώστες αιμομικτικών σχέσεων. Η πιο δύσκολη περίπτωση είναι όταν ο γιατρός είναι οικογενειακός γιατρός όλης της οικογένειας. Σε αυτές τις περιπτώσεις ο γιατρός έρχεται αντιμέτωπος με ένα μεγάλο δίλημμα, για τον τρόπο δηλαδή που πρέπει να αντιμετωπίσει αυτά τα περιστατικά. Αν υπάρχει σωματική και ψυχολογική κακοποίηση ή πιθανή εγκυμοσύνη, τότε η θέση του γιατρού είναι πιο ξεκάθαρη. Σε αντίθετη περίπτωση τα όρια είναι πιο ασαφή.

Για την αντιμετώπιση τέτοιων περιστατικών, η σχετική βιβλιογραφία σημειώνει ότι ο γιατρός δεν πρέπει να απευθυνθεί πρώτα στην αστυνομία. Πρώτα καλείται να αντιμετωπίσει την περίπτωση με συμβουλές ηθικού δικαίου και δικαιοσύνης και εμπιστευτικών συμβουλών προς τα μέλη της οικογένειας. Έπειτα πρέπει να απευθυνθεί σε κάποιον οργανισμό Συμβουλευτικής, όπως η Εθνική Κοινωνία για την Πρόληψη της Βίας κατά των Παιδιών (ή τον αντίστοιχο σε κάθε χώρα) ή στην Υπηρεσία για τα παιδιά των Κοινωνικών Υπηρεσιών της πόλης. Επίσης οι παιδίατροι μπορούν να παρέχουν βοήθεια και συμβουλές ή ακόμη και ο Ιατρικός σύλλογος στον οποίο ανήκει ο γιατρός.

Το πρώτο καθήκον του γιατρού πρέπει να είναι η καλή ψυχική υγεία και η ευημερία του κάθε μέλους της οικογένειας ξεχωριστά. Έτσι καλείται να εκτιμήσει την κατάσταση και να πράξει αντίστοιχα. Αυτό που έχει προτεραιότητα είναι η ψυχική υγεία του κακοποιημένου προσώπου, ιδιαίτερα αν αυτό είναι παιδί. Αν το κακοποιημένο πρόσωπο είναι ενήλικας τότε τα πράγματα διαφοροποιούνται, διότι θεωρείται ότι ως ενήλικας μπορούσε να προστατεύσει τον εαυτό του. Στην πραγματικότητα όμως δεν είναι αυτό που έχει σημασία. Όποια και αν είναι η ηλικία αν το κορίτσι ή η γυναίκα ζητήσει βοήθεια από τον κάθε γιατρό, τότε αυτός υποχρεούται να κάνει το καλύτερο για αυτήν άσχετα από την επιθυμία των άλλων μελών της οικογένειας.²⁶

Η βία αντιμετωπίζεται ως περιστατικό που χρήζει άμεσης παρέμβασης από την Ιατρική κοινότητα. Η Ιατρική ως επιστήμη του ανθρώπου, γνωρίζει άριστα τις επιπτώσεις που μπορεί να έχει ένα περιστατικό βίας στην σωματική και ψυχική υγεία

²⁶ Bernard knight, «Simpson's Forensic Medicine». Eleventh edition. Co – published in the USA by Oxford University Press, Inc., New York. 1997, p. 133 – 134.

του ανθρώπου. Το πρώτο που αντιμετωπίζει άμεσα είναι τις σωματικές βλάβες που έχουν προκληθεί στο θύμα και έπειτα τις ψυχολογικές. Οι επιπτώσεις που έχει μια πράξη βίας στο άτομο είναι σοβαρότατες και δεν μπορούν να παραβλεφθούν σε καμία περίπτωση. Τα κρούσματα ενδοοικογενειακής βίας παρουσιάζουν και μια ιδιομορφία. Τα εμπλεκόμενα πρόσωπα συνήθως δεν επιθυμούν να αποκαλύψουν τα βίαια ξεσπάσματα που στρέφονται κατά της προσωπικότητάς τους. Αυτό συμβαίνει διότι αναπτύσσονται συναισθήματα φόβου, ντροπής, εξάρτησης και μειονεξίας για την αξία του προσώπου του από την πλευρά του θύματος. Έχει καταγραφεί ότι μια κακοποιημένη γυναίκα είναι ασύνηθες να εγκαταλείψει την οικογενειακή εστία, με την πρώτη βίαιη πράξη που θα υποστεί. Συνήθως φεύγει και ξαναγυρνάει πολλές φορές πριν την εγκαταλείψει οριστικά. Αυτό επίσης μπορεί να συμβαίνει διότι δεν αναγνωρίζει και δεν αποδέχεται ουσιαστικά το πρόβλημα ή μπορεί να βασίζεται στις υποσχέσεις του συζύγου ότι δεν θα επαναληφθεί κάτι αντίστοιχο. Αυτό όμως σπάνια σταματά. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις γυναικών που κακοποιήθηκαν ως θανάτου. Η βία και οι όποιες μορφές της δεν είναι κάτι που μπορεί ο άνθρωπος να παίρνει αφήφιστα, διότι στρέφεται κατά της ίδιας του της ύπαρξης.

Η Ιατρική ως επιστήμη προσπαθεί όπου χρειάζεται να περιθάλψει και να θεραπεύσει τον ασθενή. Στις κρούσματα ενδοοικογενειακής βίας όπως αναπτύχθηκε προηγούμενα, έχει προβλέψει κάποιες διαδικασίες για την προστασία και θεραπεία του θύματος. Οι κακώσεις που μπορεί να έχει υποστεί το θύμα, καθιστούν τους γιατρούς προσεχτικούς στον χειρισμό των συγκεκριμένων περιστατικών. Είναι γνώστες του βαθμού ευαισθησίας που απαιτούν τέτοια περιστατικά και γι' αυτό χρειάζεται επιπρόσθετη ειδική εκπαίδευση για να είναι ικανοί να αντιμετωπίζουν κακοποιημένα άτομα. Στην συνδρομή για μια τέτοια προσπάθεια είναι αρωγός και η ειδίκευση της Ιατρικής που ονομάζεται γυναικολογία. Η γυναικολογία με το βάθος του γνωστικού της πεδίου σε σχέση με τον γυναικείο οργανισμό, καθιστά ικανούς τους γιατρούς να γνωρίζουν αρκετά σε σχέση με την γυναικεία ανατομία, τις κακώσεις που μπορεί να έχει υποστεί και τις ενέργειες και τις θεραπείες που πρέπει να εφαρμοστούν. Στην σχετική βιβλιογραφία σημειώνονται περιπτώσεις που χρήζουν θεραπείας και σχετίζονται με την γενετήσια ορμή της γυναίκας, μετά από περιπτώσεις βιασμού. Για τις περισσότερες ασθενείς η διαβεβαίωση, η πληροφόρηση και η ευκαιρία να συζητήσουν τις οποιεσδήποτε ανησυχίες τους και να εισπράξουν κατανόηση, μπορεί να αποδειχθεί αρκετά βοηθητική διαδικασία.

3.3 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συμπερασματικά πρέπει να σημειωθεί ότι η Ιατρική κοινότητα παγκοσμίως είναι ευαισθητοποιημένη σε θέματα ενδοοικογενειακής βίας και κακοποίησης γυναικών και παιδιών. Ως επιστήμη του ανθρώπου, ασχολείται με τις σωματικές και ψυχολογικές επιπτώσεις στον άνθρωπο κατόπιν περιστατικών κακοποίησης. Η Ιατρική και οι γιατροί καλούνται να αναγνωρίσουν τις περιπτώσεις αυτές, τις συνέπειές τους και να συμβάλουν στην θεραπεία των θυμάτων που έχουν υποστεί βία ή έχουν κακοποιηθεί. Για τον λόγο αυτό υπάρχει μια σειρά από θεσμικές οργανώσεις και κέντρα στον χώρο της Υγείας και της ψυχικής υγιεινής που αγκαλιάζουν όσους έχουν ανάγκη από στήριξη. Στην ιστοσελίδα του Υπουργείου Υγείας έχουν καταγραφεί όλοι οι οργανισμοί που ασχολούνται με αυτά τα θέματα. Η Διεύθυνση προστασίας οικογένειας, ο οργανισμός Προστασίας Παιδιών και Εφήβων, η Διεύθυνση Κοινωνικής αντίληψης και αλληλεγγύης, της Προστασίας ευπαθών ομάδων και τέλος της Κοινωνικής Προστασίας είναι μερικοί από τους οργανισμούς που αναφέρονται. Όλοι αυτοί οι οργανισμοί και τα κέντρα, με το ιατρικό προσωπικό, τίθενται στην υπηρεσία του ανθρώπου και προσπαθούν να ενημερώνουν, να περιθάλπουν και να αντιμετωπίζουν τις συνέπειες των περιστατικών που είναι αποτελέσματα ενδοοικογενειακής βίας.²⁷

²⁷ Βλ. ιστοσελίδα www.ministryofhealth.gr. Δίνονται στοιχεία για τους οργανισμούς που ασχολούνται με θέματα Υγείας.

4. Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΕΝΔΟΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗΣ ΒΙΑΣ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ

4.1 ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Η αγωγή έχει σαν στόχο την γνώση και την ενημέρωση του ανθρώπου για όλα τα θέματα που άπτονται της καθημερινότητάς του. Σε αυτό το πλαίσιο όλα τα μαθήματα του σχολείου προσπαθούν με το περιεχόμενό τους και τις αξίες που μεταφέρουν στα παιδιά, και ιδιαίτερα η θρησκευτική αγωγή, να είναι επίκουροι και σύμμαχοι της ανθρώπινης ύπαρξης. Η Σ. Θ. Α με την διδακτική θεωρία και πράξη, κάνει προσπάθειες να αντιμετωπίζει συνολικά τα προβλήματα του ανθρώπου και όλα τα ζητήματα που τον απασχολούν. Η αγωγή σε σχέση με τα θέματα της βίας, δεν μπορεί παρά να έχει ως κέντρο την αγωγή της ειρήνης.

4.2 ΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ ΚΑΙ ΜΗ ΒΙΑΣ

Ο Θεός στην θρησκευτική αγωγή χαρακτηρίζεται ως αγάπη, δεν είναι μια θεωρητική αφηρημένη έννοια. Η θρησκευτική αγωγή κατευθύνεται στην αναζήτηση και την θετική αποδοχή από την πλευρά του ανθρώπου του συναισθήματος της εμπιστοσύνης. Το συναίσθημα αυτό αναπτύσσεται κατεξοχήν στα πλαίσια της αγαπητικής σχέσης. Η αγάπη είναι η γνήσια κατηγορία της ταυτότητας, σε μια δυναμική πορεία προς την ολοκλήρωση και την σωτηρία. Σε αυτή την πορεία ο Θεός δεν μπορεί παρά να ταυτίζεται με την αγάπη. Ο μοναδικός ορισμός του Θεού στην Βίβλο είναι η αγάπη. Επιπλέον μια ολοκληρωμένη θρησκευτική προσωπικότητα και ταυτότητα είναι αδύνατο να εννοηθεί δίχως την αρετή της σοφίας και της σωφροσύνης. Η απόκτηση των αρετών αυτών απαιτεί διαρκή πνευματική προσπάθεια και δεν είναι μια διαδικασία που γίνεται ξαφνικά και άπαξ δια παντός. Απαιτεί προσπάθεια για την τελείωση και σε αυτή την διαδικασία ο εγωισμός εννοούμενος ως μόνωση και όχι ως ετερότητα είναι αναγκαίο να καταρριφθεί. Προς την κατεύθυνση αυτή η θρησκευτική αγωγή έχει πολλά να προσφέρει σε όλα τα στάδια ανάπτυξης του ανθρώπου.²⁸

²⁸ Εμμανουήλ Π. Περσελής, «Θεωρίες θρησκευτικής ανάπτυξης και Αγωγής». Εκδόσεις Γρηγόρη. Αθήνα 2000, σ. 43 – 45.

Αυτό που καθίσταται σημαντικό να δούμε σε σχέση με την θρησκευτική αγωγή είναι το θεωρητικό πλαίσιο σε σχέση με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Η θρησκευτική αγωγή θέτει στο κέντρο τα ανθρώπινα δικαιώματα και την αναγνώρισή τους. Για να μιλούμε όμως για τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι ανάγκη να καθορίσουμε τι εννοούμε με την έννοια ανθρώπινο πρόσωπο. Για την Ορθόδοξη παράδοση το πρόσωπο σχετίζεται με την μοναδικότητα της ύπαρξης και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Για να κάνουμε λόγο για την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, καθίσταται επίσης αναγκαίο να αποδώσουμε στην ύπαρξη του ανθρώπου της αξία που της ανήκει. Ο Gabriel Marcel τονίζει ιδιαίτερα την έννοια της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια περνά μέσα από την αγάπη και η αγάπη μέσα από τον κατακόρυφο και οριζόντιο άξονα της επικοινωνίας. Αυτή είναι η αγάπη για τον Θεό που περνάει μέσα από την αγάπη για τον άλλο. Με αυτό τον τρόπο ο άνθρωπος γίνεται μέτοχος της χάρις και αυτή η εξομοίωση με την αγιότητα επιτυγχάνεται καθημερινά με την τήρηση του νόμου της δικαιοσύνης και της αγάπης. Για τους Πατέρες, με την έννοια αυτή η ανθρώπινη αξιοπρέπεια ταυτίζεται με τον πραγματικό, τον αληθή ανθρωπισμό. Με αυτό τον τρόπο ο άνθρωπος ελπίζει και το βεληνεκές της ελπίδας δεν περικλείει μόνο την σωτηρία του υποκειμένου, που ελπίζει στην δυνατότητα της αυθυπέμβασης και στην αθανασία, αλλά και στην υποχρέωση της αγαπητικής σχέσης με τους άλλους. Για τον Marcel το ελπίζω στο Θεό, σημαίνει «ελπίζω σε σένα για μας». Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια σχετίζεται τελικά με το ιερό που είναι μόνιμο στον άνθρωπο και πάνω από την ανθρώπινη ύπαρξη.

Για να μπορούμε να κάνουμε λόγο για αγωγή της ειρήνης είναι ανάγκη να μπορούμε να αγαπήσουμε. Υπό αυτό το πρίσμα η ανθρώπινη αξιοπρέπεια σημαίνει ανοιχτότητα και διαθεσιμότητα απέναντι στο Εσύ του Θεού και στο Εσύ του άλλου. Αυτή η διπλή διαθεσιμότητα για τον Marcel, προϋποθέτει την έμπρακτη κατάφαση της διπλής ιερότητας η οποία συνιστά την απαρχή της αλήθειας του ανθρώπου. Κατά συνέπεια προβάλλει σε αυτό το σημείο η βασική σχέση ανάμεσα στην αξιοπρέπεια του ανθρώπου και στον σεβασμό της αλήθειας. Ο άνθρωπος είναι αληθινός όταν πραγματώνει την αξιοπρέπειά του. Σε αυτή την διαδικασία τον άλλο μπορεί να τον δει υπό το πρίσμα της αγάπης και μόνο. Οι εκφράσεις βίας δεν μπορεί να επιτρέπουν την βίωση της αλήθειας της ύπαρξής του. Το πνεύμα της αδελφосύνης περιέχει ένα δυναμισμό που δεν είναι άλλος από τον δυναμισμό της αγάπης. Μόνο με την έννοια της αγάπης μπορεί να εννοηθεί η πραγμάτωση του προσώπου, που εξάλλου είναι σύμφωνη με την Ορθόδοξη ανθρωπολογία.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο οι ανθρώπινες σχέσεις μεταμορφώνονται, αφού έχει πρώτα μεταμορφωθεί ο άνθρωπος. Έτσι η οντολογία της αγιότητας βρίσκει τις Θείες της διαστάσεις στην θεολογία της ωραιότητας. Για να γίνει πράξη η θεία ωραιότητα είναι ανάγκη να πραγματοποιηθεί η δυναμική αναμόρφωση του κατ' εικόνα για να φτάσει ο άνθρωπος στο καθ' ομοίωση. Μέσω αυτής της οδού φτάνουμε στον φιλοκαλικό άνθρωπο, τον οποίο έχει αναλύσει ο Καθηγητής Α. Μ. Σταυρόπουλος. Ο φιλοκαλικός άνθρωπος κατευθύνεται στον εξαγνισμό της εγωκεντρικότητας, ώστε να μεταμορφωθεί σε είναι και σε ετεροκεντρικότητα η ανθρώπινη ύπαρξη. Σε αυτή την διαδικασία ο φιλοκαλικός άνθρωπος επεξεργάζεται την οικείωση με το αληθινό, το οποίο συμπίπτει με το ωραίο. Με την έννοια αυτή η Μαρσελιανή ανθρώπινη αξιοπρέπεια συμπορεύεται με αυτό που ονομάζουμε «φιλοκαλική ανθρώπινη ύπαρξη» με όλες τις διαστάσεις αυτής της ύπαρξης, με κυριότερο μέσω αυτών την αγάπη.²⁹

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο τοποθετούμενες οι ενδοοικογενειακές σχέσεις, λαμβάνουν άλλες διαστάσεις. Μεταμορφώνονται διότι μεταμορφώνεται και η ανθρώπινη ύπαρξη. Η βία δεν έχει θέση σε αυτό το πλαίσιο. Η αγωγή έχει σαν στόχο να καταδείξει το θετικό και τον τρόπο αξιοποίησης των χαρισμάτων του ανθρώπου. Σε αυτή την διαδικασία δεν μπορεί να υιοθετήσει ένα νέο δεκάλογο με την έννοια της τήρησης νόμων. Η αγωγή έχει ως στόχο να φωτίσει τις ενέργειες της ανθρώπινης ύπαρξης, δίνοντας νόημα στην ύπαρξή του. Σε αυτό το πλαίσιο ο άνθρωπος παρουσιάζεται ως Θεός κατά χάριν. Σε αυτά τα πλαίσια η Σ. Θ. Α αντιμετωπίζει τις ανθρώπινες σχέσεις, ως μεταμορφωμένες. Για αυτό και κάνει λόγο για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τον σεβασμό τους.

Η Χριστιανική ανθρωπολογία κάνει λόγο για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις περιπτώσεις που αυτά δεν γίνονται σεβαστά από τον άνθρωπο. Τέτοια περίπτωση είναι και το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας. Τονίζει όμως μια ουσιαστική πτυχή στο πρόβλημα της παραβίασης των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Για την Χριστιανική ανθρωπολογία το μίσος και ο φθόνος δεν πηγάζουν από τον άνθρωπο, δεν είναι δηλαδή εγγενής οντολογική ιδιότητα του ανθρώπου. Θεωρείται ότι αυτό συμβαίνει διότι οι κακοί λογισμοί κατακλύζουν την ύπαρξή του. Σε αυτή του την κατάσταση θεωρείται ότι πρέπει να καταβάλει ύψιστη πνευματική προσπάθεια. Στον

²⁹ Ευστ. Κ. Γιαννής, «Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια στη φιλοσοφία του G. Marcel και στην Ορθόδοξη παράδοση». Από διδακτικές σημειώσεις που παρουσιάστηκαν στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα Ποιμαντική Θεολογία και Αγωγή κατά το χειμερινό εξάμηνο 2003, σ. 1 – 10.

αγώνα του αυτό θεωρείται ότι δεν είναι μόνος, αλλά έχει συμπαραστάτη του τον δημιουργό. Δεν μπορεί ο άνθρωπος να αναμένει μόνο την συλλογική προσπάθεια, αυτή που προέρχεται από τις οργανωμένες κοινωνικές δομές, για την παύση της βίας. Είναι ανάγκη να συνειδητοποιήσει τον ρόλο του απέναντι στον εαυτό του και τον πλησίον του και να προτάξει το πρόσωπο και όχι το προσωπίο του. Με την άσκηση και την πνευματική ζωή μέσα στον γάμο, μπορεί να μεταμορφωθεί και να μεταμορφώσει τις σχέσεις του. Με αυτό τον τρόπο μπορεί να επιτύχει να σέβεται τα ανθρώπινα δικαιώματα και να τα τηρεί, όπως αυτά καταγράφονται στην σχετική Οικουμενική Διακήρυξη του έτους 1948.³⁰

4.3 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Με βάση τα όσα ελέχθησαν παραπάνω, η Σ. Θ. Α οφείλει να βοηθήσει τους παιδαγωγούμενους να συνειδητοποιήσουν την αξία που έχει η ανθρώπινη προσωπικότητα σε σχέση με το ιστορικό, κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον μέσα στο οποίο οι άνθρωποι ζουν και εξελίσσονται. Σε αυτή την προσπάθεια δεν πρέπει να παραβλέψει να τονίσει την αξία του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως καταγράφονται από την Οικουμενική Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών του έτους 1948. Με άλλα λόγια οι παιδαγωγοί έχουν χρέος να συζητήσουν και να αναζητήσουν με τους παιδαγωγούμενους την σχέση της θρησκευτικής πίστεως και ζωής αφ' ενός και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αφ' ετέρου.³¹ Σε αυτή την προσπάθεια και σε αυτή την κατεύθυνση μπορούν πραγματικά να αναμορφωθούν οι ανθρώπινες σχέσεις και ιδιαίτερα αυτές των προσώπων της οικογένειας.

Αλλά και τα υπόλοιπα μαθήματα έχουν χρέος να αναπτύξουν και να μεταδώσουν τις αρχές της αγωγής της ειρήνης. Αλλά και οι σχολές γονέως στα σχολεία όπου αυτές υπάρχουν είναι ανάγκη να ασχοληθούν με τα ζητήματα της αγωγής. Η ευαισθητοποίηση είναι αναγκαίο να υπάρξει από όλες τις πλευρές και από όλους τους φορείς. Αξιοσημείωτο είναι ότι η ένωση γονέων της Ιταλίας έχει βάλει ως

³⁰ Εμμανουήλ Π. Περσελής, «Κατήχηση και παιδεία», Μελετήματα Χριστιανικής Θρησκευτικής Αγωγής. Εκδόσεις Γρηγόρη. Αθήνα 2003, σ. 144 – 150.

³¹ Εμμανουήλ Π. Περσελής, «Κατήχηση και παιδεία», Μελετήματα Χριστιανικής Θρησκευτικής Αγωγής. Εκδόσεις Γρηγόρη. Αθήνα 2003, σ. 150 - 151.

στόχο την αγωγή ειρήνης στα σχολεία. Τέτοιες ενέργειες πρέπει να επαινούνται και να γίνονται παραδείγματα τουλάχιστον και για τις υπόλοιπες Ευρωπαϊκές χώρες.³²

³² Βλ. DI GORO RITA, «La proposta di un'ora facoltativa di Educazione alla non violenza», στο περιοδικό age stampa του Ιταλικού Συνδέσμου Γονέων, τεύχος 6, Αύγουστος 2005, σ.18.

5. ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΕΝΔΟΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗΣ ΒΙΑΣ

5.1 ΘΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Το μυστήριο του γάμου και κατ' επέκταση οι διαφυλικές σχέσεις που αναπτύσσονται στα πλαίσια αυτού, σχετίζονται άμεσα ή και έμμεσα με το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας. Η βία είναι αποτέλεσμα της ποιότητας των σχέσεων των συζύγων και αυτό αντανακλάται και στην σχέση τους με τα παιδιά τους. Στα πλαίσια αυτά η Ποιμαντική γάμου και οικογένειας, προσπαθεί να σταθεί αρωγός στον αγώνα της ζωής του κάθε ζευγαριού ξεχωριστά και συνολικά.

Πρώτιστα τα σύγχρονα ζευγάρια εμφανίζεται να έχουν κάποια αιτήματα σχετικά με τις μεταξύ τους σχέσεις και το μοντέλο ζωής τους. Η ισότητα του άνδρα και της γυναίκας μέσα στο γάμο, η δημιουργία πνεύματος κοινότητας, αγάπης και ελευθερίας στην οικογένεια και τα μέλη της, η σχέση μέριμνας και όχι εξουσίας στις σχέσεις γονέων και παιδιών και τέλος η δίκαιη κατανομή υποχρεώσεων και δικαιωμάτων και η δίκαιη διαμόρφωση των ρόλων του άνδρα και της γυναίκας, είναι μερικά από τα αιτήματα του σύγχρονου ανθρώπου.

Πολλές φορές όμως αυτά τα αιτήματα τυγχάνουν ανέφικτα στην ολοκλήρωσή τους. Στο αντίστοιχο κεφάλαιο αναφέρθηκαν λόγοι από την πλευρά της ψυχολογίας που δυσχεραίνουν την πραγμάτωσή τους. Αυτό που είναι σημαντικό να αναπτυχθεί είναι η αντιμετώπιση του θέματος από την πλευρά της Ποιμαντικής. Όταν λέμε Ποιμαντική αντιμετώπιση του μυστηρίου του γάμου, εννοούμε όλες αυτές τις προϋποθέσεις που καθιστούν την θεωρία πράξη και αντίστοιχα την πράξη την θέτουν σε κάποιο θεωρητικό πλαίσιο. Τελικά αυτό το οποίο έχει σημασία είναι οι προτάσεις μας να μπορούν να υλοποιηθούν και να συνιστούν ένα βιώσιμο μοντέλο, διαφορετικά μένουν μόνο θεωρητικές διατυπώσεις. Η ποιμαντική γάμου αυτό προσπαθεί, στα πλαίσια των ενεργειών της.

Αυτό που εμφανίζεται ως αναγκαίο είναι η αξιολογική τοποθέτηση των προτεραιοτήτων σε σχέση με το μυστήριο του γάμου. Η Ποιμαντική αντιμετώπιση μας καλεί σε μια τέτοια τοποθέτηση. Πρώτιστο σημείο της Ποιμαντικής αποτελεί το πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται το μυστήριο του γάμου. Ο γάμος είναι μια μικρή εκκλησία και παρομοιάζεται με την εκκλησία του Χριστού. Πιο συγκεκριμένα τα

χαρακτηριστικά της είναι η ενότητα, η αγιότητα, η καθολικότητα και η αποστολικότητα. Η ενότητα των συζύγων είναι αναγκαία, η αγιότητα που χαρακτηρίζει τον βίο τους είναι και αυτή σημαντική, η καθολικότητα είναι το «άνοιγμα» που κάνει το ζευγάρι στα άλλα ζευγάρια και η αποστολικότητα χαρακτηρίζει την πράξη της αγάπης τους που μετουσιώνεται στην δημιουργία των παιδιών και στα πνευματικά τους έργα. Σε αυτά τα πλαίσια θεωρούμενος ο γάμος καλείται «μικρή εκκλησία».³³

Η διατύπωση «μικρή εκκλησία» δεν είναι μόνο μια θεωρητική διατύπωση, χάριν παραλληλισμού με την εκκλησία του Χριστού. Είναι κατ' αρχήν αυτό, αλλά το σπουδαιότερο είναι οι προεκτάσεις που εμφανίζει αυτός ο όρος. Η εκκλησία κατ' αρχήν σχετίζεται με την πνευματική της διάσταση. Αυτό το σημαντικό στοιχείο καλούνται να βιώσουν οι σύζυγοι και τα παιδιά τους στα πλαίσια της οικογενειακής εστίας. Η πνευματική ζωή είναι μια διάσταση που μπορεί να μεταμορφώσει ολοκληρωτικά τον άνθρωπο. Όταν το ζευγάρι ζει πνευματικά σημαίνει ότι οι ενέργειες καθορίζονται και από μια άλλη διάσταση. Δεν δημιουργούνται συσχετισμοί μόνο για την παρούσα ζωή τους, αλλά αυτοί οι συσχετισμοί ξεκινούν από το τώρα και αποκτούν μια προοπτική. Η χάρη της πνευματικής ζωής είναι ικανή να μεταμορφώσει τις μεταξύ τους σχέσεις και να τις οδηγήσει σε άλλα μονοπάτια. Τότε ο άνδρας δεν είναι απλώς η κεφαλή της οικίας, αλλά αντιλαμβάνεται τις υποχρεώσεις που δημιουργούνται από τον ρόλο του. Και η σύζυγος δεν είναι μόνο για να υπάρχει αλλά συμπληρώνει και υποστηρίζει τον σύζυγό της. Το αποτέλεσμα αυτού είναι η δημιουργία ενός κλίματος αλληλοκατανόησης και αλληλοπεριχώρησης. Αυτό δηλαδή που ονομάζεται «μικρή εκκλησία».

Για να ζήσει λοιπόν ο γάμος, η πνευματική ζωή και το άγιο πνεύμα είναι η εγγύηση. Με την έννοια πνευματική ζωή δεν εννοείται κάτι το αόριστο, αλλά η ζωή μέσα στα πλαίσια της εκκλησίας, η οποία είναι η νύμφη του πνεύματος. Με αυτό τον τρόπο ο γάμος δεν είναι κάτι που τελείται και επιτυγχάνεται μόνο με την τελετή, αλλά αντίθετα κάτι το οποίο απαιτεί συνεχή αγώνα. Με αυτό τον τρόπο δεν μπορούμε να πούμε αν κάποιος γάμος είναι προϊόν έρωτα ή έρωτας εκ' γάμου. Είναι πιθανόν οι σύζυγοι να καταλήξουν να είναι πιο αγαπημένοι και ερωτευμένοι από την αρχή. Με

³³ Α. Μ. Σταυρόπουλος, «Ποιμαντική γάμου, οικογένειας και ισότητας των δύο φύλων». Εκδόσεις Πανεπιστημίου Αθηνών. Αθήνα 2004, σ. 12 – 13.

αυτό τον τρόπο καταφέρνουν να κρατούν ζωντανή την μεταξύ τους σχέση και να οικοδομούν μια «μικρή εκκλησία» με γερά θεμέλια.³⁴

Αυτό που ουσιαστικά έχει να αντιπροτείνει η Ποιμαντική θεώρηση του γάμου είναι η πνευματική ζωή, με την χάρη της οποίας μεταμορφώνεται ο άνθρωπος. Με αυτό τον τρόπο ο ίδιος αποτελεί μοναδική αξία και πρόσωπο και με αυτό τον τρόπο αντιμετωπίζει και τα μέλη της οικογένειάς του. Ο σεβασμός, η τιμή στην αξιοπρέπεια του προσώπου και την μοναδικότητά του αποτελούν εχέγγυο για τις ομαλές ενδοοικογενειακές σχέσεις. Ο άνθρωπος που ασκείται στην πνευματική ζωή, ζει σύμφωνα με τις αρχές της Ορθόδοξης ανθρωπολογίας. Πιο συγκεκριμένα βλέπει την σωτηρία του μέσα από τους άλλους και τον ίδιο του τον εαυτό. Η σωτηρία του περνά από την σχέση του με τον πλησίον, από την σχέση του με τον Θεό και από την σχέση του με τον ίδιο του τον εαυτό. Η Ποιμαντική δεν προσφέρει απλώς προτάσεις χάριν θεωρητικών διατυπώσεων, αλλά προσφέρει σχήματα ζωής που ευθυγραμμίζουν τον άνθρωπο με την ουσία του, με στόχο την ποιότητα της ζωής του.

5.2 ΦΥΛΟ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΡΟΛΟΙ, ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ ΣΤΗΝ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Η οικογένεια και τα προβλήματα που ανακύπτουν στους κόλπους της, είναι από τις προκλήσεις της εποχής μας για τις επιστήμες του ανθρώπου. Η θεολογία ως μια από αυτές, είναι ανάγκη να συμπαρίσταται στα πάσης φύσης προβλήματα του ανθρώπου. Αυτό που εμφανίζεται συχνά σαν ερώτημα είναι πιο ρόλο παίζει τελικά η Ορθοδοξία στα προβλήματα της σύγχρονης οικογένειας και γενικότερα στην σύγχρονη πραγματικότητα. Είναι παρούσα στα ποικίλλα προβλήματα και μπορεί να αντιπροτείνει και να δίνει λύσεις στα προβλήματα του ανθρώπου;

Ο Χριστιανισμός συνολικά συνέβαλε στην ανύψωση της γυναίκας και του παιδιού στην κοινωνία. Πριν από τον Χριστιανισμό, η γυναίκα και το παιδί θεωρούνταν «πράγματα». Οι θρησκευτικές παραδόσεις αντίθετα δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι συνέβαλλαν στην γυναικεία απελευθέρωση. Προηγήθηκε η κοινωνική εμπειρία και αναγκάστηκαν έπειτα να προσαρμοστούν άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο. Αυτό ισχύει για όλη την Ευρώπη. Η πατριαρχική

³⁴ Α. Μ. Σταυρόπουλος, «Ποιμαντική γάμου, οικογένειας και ισότητας των δύο φύλων». Εκδόσεις Πανεπιστημίου Αθηνών. Αθήνα 2004, σ. 98 – 109. Αναλύεται διεξοδικά ο γάμος και η πνευματική ζωή.

κοινωνία εμφανιζόταν δύσκαμπτη σε θέματα που σχετίζονταν με την ισότητα των φύλων και των ρόλων τους. Αυτό φαίνεται στα εκκλησιαστικά δρώμενα και από την μη συμμετοχή των γυναικών στο εκκλησιαστικό έργο.

Η Ορθοδοξία θα μπορούσαμε να πούμε ότι προβάλλει την παράδοση αρνητικά σε κάποιες περιπτώσεις. Η μοντέρνα κοινωνία διαφέρει από την παραδοσιακή που θέλει την γυναίκα να είναι υποταγμένη στον άνδρα, δηλαδή να της στερεί την έννοια του προσώπου. Δεν γίνεται με αυτό τον τρόπο αναφορά σε φεμινιστικού τύπου δηλώσεις, αντίθετα επικαλούνται οι αρχές της Ορθόδοξης Ανθρωπολογίας όπου το άτομο είναι ένα ξεχωριστό πρόσωπο και ο σεβασμός της αξίας του και της προσωπικότητάς του είναι δικαίωμα και συνάμα υποχρέωση.

Η ισότητα στην σχετική θεολογική βιβλιογραφία αναφέρεται με τον όρο ισοτιμία των δύο φύλων. Με αυτό τον τρόπο γίνεται προσπάθεια να γίνει διάκριση στην ιδιαίτερη φύση τους. Ξεκινώντας με αυτή την βάση στις οικογενειακές σχέσεις, αυτό που μάλλον αποτελεί αίτημα είναι η κοινωνική ισότητα. Παραμένει η ανάγκη να γίνουμε ίσοι κοινωνικά. Η εκκλησιαστική παράδοση παρουσιάζει και αρνητικά στοιχεία για την θέση της γυναίκας. Τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η μοιχεία από την πλευρά της συζύγου. Η Παναγία μπορεί να απολαμβάνει την τιμή που της πρέπει, τι γίνεται όμως με το σύνολο των γυναικών στην καθημερινότητα; Είναι ερωτήματα που εύλογα απασχολούν όλους όσους ασχολούνται με τα θέματα της οικογενειακής βίας. Διότι αν πράγματι η ισότητα των δύο φύλων αποτελεί μια κοινωνική ουτοπία, τότε για ποια Θεολογία του προσώπου μπορούμε να μιλάμε; Ή μήπως όλα αυτά είναι θεωρητικά σχήματα και διατυπώσεις. Δεν θα μπορούσαμε να αποφανθούμε με ευκολία σε όλα αυτά, ο προβληματισμός όμως αυτός δεν μπορεί παρά να διαπιστώνει ότι υπάρχει χάσμα μεταξύ θεωρίας και πράξης. Αν θέλουμε να πραγματώσουμε το «πράξις επίβασης θεωρίας», πιο συγκεκριμένα η Ποιμαντική ως πρακτικός κλάδος της Θεολογίας είναι ανάγκη να βρίσκεται ουσιαστικά κοντά στον άνθρωπο και στα προβλήματά του και να του συμπαράστέκεται.

Στο συνέδριο της Ρόδου (1988) τέθηκαν θέματα που αφορούν την ισότητα των φύλων στην εκκλησιαστική κοινότητα. Απεφάνθησαν ότι πρέπει να επανέλθει ο θεσμός των διακονισσών.³⁵ Αυτό που πρέπει να επισημανθεί είναι ότι το θέμα της ισότητας των δύο φύλων και της διαπαιδαγώγησης αυτών με αυτές τις αρχές, είναι

³⁵ ΙΩ. Πέτρου, «Φύλο, κοινωνικοί ρόλοι, Ορθοδοξία στην σύγχρονη Ελληνική πραγματικότητα». Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής σχολής. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Νέα σειρά, τμήμα Θεολογίας, τ. 11, Θεσσαλονίκη 2001, σ. 253 – 263.

ουσιαστικό και σχετίζεται άμεσα με τα θέματα της ενδοοικογενειακής βίας. Αν η ισότητα και ο σεβασμός του προσώπου δεν είναι θεμελιώδεις αξίες της οικογενειακής συνοχής, τότε για ποια οικογενειακή σύμπνοια μπορούμε να κάνουμε λόγο; Δύο χιλιετίες μετά την έλευση του Κυρίου και αυτές οι αρχές στην καθημερινή πρακτική είναι υπό συζήτηση. Αν η έχθρα και όχι η αγάπη και η ομόνοια δεν επικρατεί στις σχέσεις μας τότε είναι άραγε δυνατό να ομιλούμε για μη-βία;

5.3 ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΞΑΛΕΙΨΗ ΤΗΣ ΒΙΑΣ

Η βία και η επιθετικότητα είναι εκφράσεις που αμαυρώνουν την καθημερινή ζωή του ανθρώπου. Στα πλαίσια των οικογενειακών σχέσεων η έκφραση της βίας παραβιάζει τους κανόνες της ομαλής οικογενειακής ζωής. Με ποιόν τρόπο θα μπορούσαμε όμως να αντιμετωπίσουμε Ποιμαντικά το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας; Αυτή είναι μια βασική μέριμνα της Ποιμαντικής και της Θεολογίας γενικότερα. Η Ποιμαντική έχοντας ως στόχο να βοηθά και να στηρίζει τον άνθρωπο στον πνευματικό του αγώνα, προσπαθεί να βρίσκει λύσεις στα προβλήματα του ανθρώπου και είναι συνεπικός στον αγώνα του για την σωτηρία και στην πραγμάτωση του καθ' ομοίωση.

Η βία δεν μπορεί να απαντά με βία. Δεν μπορεί ο άνθρωπος να προτάσσει και ο ίδιος τα ίδια μέσα για να στηρίξει την ύπαρξή του. Ο στόχος του άλλωστε δεν μπορεί να είναι μόνο αυτός, δηλαδή η απλή επιβίωση. Ο στόχος του μάλλον εμφανίζεται να είναι η αυτοπραγμάτωση και για να το επιτύχει καλείται σε ομαλή σχέση με τον πλησίον. Πόσο μπορεί πραγματικά να νιώσει «άνθρωπος» κάποιος ο οποίος «βιάζεται» καθημερινά στις σχέσεις του και ιδιαίτερα στα πλαίσια της οικογενειακής εστίας; Μπορεί μέσα σε αυτό το πλαίσιο σχέσεων να επιδιώξει και να τελέσει πνευματικά καθήκοντα; Ή μήπως η πνευματική ζωή είναι από μόνη της μια απάντηση στο φαινόμενο της βίας; Για την Ποιμαντική αυτή είναι η μόνη απάντηση. Η κατάκτηση της εσωτερικής ειρήνης είναι απάντηση στην βία. Κατά συνέπεια μια αγωγή ειρήνης μπορεί να είναι μια απάντηση στην βία.

Για αυτή την αγωγή ειρήνης έγινε αρκετός λόγος και πριν περίπου από τριάντα χρόνια. Μέσω της αγωγής έγινε προσπάθεια να κατακτήσει ο άνθρωπος την εσωτερική του ειρήνη. Οι προϋποθέσεις που αναφέρθηκαν ήταν αρκετές για να στηρίξουν αυτό το έργο. Πρώτο και σημαντικότερο σε αυτή την προσπάθεια τέθηκε η ενημέρωση μέσω των επιστημών της αγωγής. Τα κράτη έλαβαν υπόψη τους τα

πορίσματα της επιστημονικής κοινότητας και κατέβαλαν προσπάθειες προς αυτήν την κατεύθυνση. Σε αυτά τα πλαίσια βλέπουμε μάλλον ότι δεν τελεσφόρησε αυτή η προσπάθεια και μετά από τριάντα χρόνια μάλλον καταλήξαμε να κάνουμε λόγο για μια αγωγή μη-βίας. Με αυτό τον τρόπο θεωρήθηκε ότι ίσως με την αρνητική έννοια πλέον του όρου ειρήνη μπορεί να καταλήξουμε σε κάποια αποτελέσματα.³⁶

Αντίθετα οι τρεις Ιεράρχες γνωρίζοντας καλά την σπουδαιότητα του αγαθού της ειρήνης, την εξυμνούν στα κείμενά τους. Οι συνέπειες και τα αποτελέσματα από την απώλεια της ειρήνης είναι ολέθρια για την ανθρώπινη ύπαρξη. Η πολεμική και βίαιη διάθεση εμφανίζονται ως αποτελέσματα της απώλειας της ειρήνης. Αίτια για τους τρεις Ιεράρχες για την απώλεια της ειρήνης είναι η κυριαρχία των παθών. Τα πάθη φέρνουν σε διάσταση και σύγκρουση τον άνθρωπο με τον Θεό και τον συνάνθρωπό του, την φύση και τέλος τον ίδιο του τον εαυτό. Μερικά από τα πάθη τα οποία ονοματίζουν είναι η πλεονεξία, η φιλαυτία, η φιλοχρηματία, η φιληδονία, ο εγωκεντρισμός, η υπερηφάνεια, το μίσος, ο φθόνος κ. α. Τα πάθη δυσχεραίνουν τις προσωπικές σχέσεις και φέρνουν τον άνθρωπο σε διαρκείς συγκρούσεις.³⁷

Οι Πατέρες λοιπόν συλλαμβάνουν τις διαστάσεις της ειρήνης ως αντιπρόταση στο φαινόμενο της βίας. Οι μορφές της ειρήνης που προτείνουν ότι πρέπει να αποκατασταθούν είναι η ειρήνη με τον Θεό, η ειρήνη με την φύση, η ειρήνη με τον συνάνθρωπο και η ειρήνη με τον ίδιο μας τον εαυτό. Η άρση της αμαρτίας και των παθών μπορεί να συμβάλει στην ειρηνική μας ύπαρξη. Ο άνθρωπος είναι ανάγκη να επιζητεί την ειρήνη και την συμφιλίωση, διότι ο ίδιος είναι υπεύθυνος για την ποιότητα των σχέσεών του και την αποκατάστασή τους όπου αυτή κρίνεται αναγκαία. Ο Θεός δεν μπορεί να είναι υπεύθυνος για τις ανθρώπινες παρεκτροπές και δεν επεμβαίνει στο λογικό και στο αυτεξούσιο του ανθρώπου.³⁸

³⁶ Ι. Σ. Μαρκαντώνη, «Παιδεία Ειρήνης». Δεδομένα και προϋποθέσεις δια την θεμελίωσιν της αγωγής προς ειρήνην. Εκδόσεις Γ. Παπανικολάου. Αθήνα 1977.σ, 9 – 15.

³⁷ Κων. Μ. Φούσκας, «Ειρήνη». Λόγος και Αγώνας των Τριών Ιεραρχών. Έκδοση Ι. Μονής Αγ. Νικολάου Α. Βάθειας Εύβοιας. Αθήνα 1987. σ.19 – 23.

³⁸ Πέτρου Κων. Καλύβα, «Οι τρεις Ιεράρχες ως ειρηνοποιοί και οι βασικότερες αυτών ιδέες περί ειρήνης». Ομιλία από τον ίδιο στον ιερό ναό Αγίου Ελευθερίου Αμαρουσίου για την εορτή των τριών Ιεραρχών. Αθήνα 1995, σ. 5 – 11.

5.4 ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΣΤΑΣΗ ΕΙΡΗΝΗΣ

Επιπρόσθετα θα παρουσίαζε ενδιαφέρον να ερευνηθεί το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας στα συναξάρια των έγγαμων αγίων. Στα πλαίσια αυτά θα μπορούσαμε να έχουμε μια πιο ολοκληρωμένη άποψη για το θέμα της ενδοοικογενειακής βίας και πώς αυτό παρουσιάζεται υπό αυτή την οπτική γωνία. Η Ποιμαντική πάντα προσπαθεί να ανακαλύπτει τα αίτια για κάθε φαινόμενο και να προσπαθεί να εντοπίζει την παλαιότητα σε σχέση με την αναφορά του στην σχετική βιβλιογραφία. Μια τέτοια ερευνητική εργασία θα μπορούσε να πλαισιώσει το ζήτημα της ενδοοικογενειακής βίας σε σχέση με τον τρόπο που αυτό καταγράφεται στα συναξάρια των Αγίων.

Μια άλλη πρόταση που μπορεί να φανεί απλοϊκή εξαρχής αλλά κατά την άποψή μας είναι ουσιαστική είναι η επανεκτίμηση της Θείας Λειτουργίας. Η Θεία Λειτουργία αποτελεί φάρμακο μνήμης και λήθης για τους παραβρισκόμενους. Ο ασπασμός της ειρήνης μας καταδεικνύει έμπρακτα τα παραπάνω. Δεν αρκεί μόνο στα λόγια η μεταξύ τους συγχώρεση των πιστών. Ο ασπασμός της ειρήνης, ο ασπασμός της αγάπης, δηλαδή το φίλημα της ειρήνης αποτελεί σημάδι της συμφιλίωσης. Η Θεία Λειτουργία λοιπόν μπορεί να συντελέσει και παιδαγωγικά διότι ο πιστός συμμετέχει σώμα και πνεύμα. Ο ασπασμός της ειρήνης είναι μια έμπρακτη διαβεβαίωση συγχώρεσης.³⁹

Συμπερασματικά λοιπόν θα πρέπει να λεχθεί ότι η ενδοοικογενειακή βία και οι μορφές της δεν είναι φαινόμενο που μπορεί να μην ληφθεί σοβαρά υπόψη από τον άνθρωπο. Η επιστημονική κοινότητα καταγράφει τα περιστατικά βίας, αναλύει τα αίτια εκδήλωσής της και προβαίνει σε διαπιστώσεις και συμπεράσματα με στόχο της άρση του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας. Εφόσον η οικογένεια αποτελεί δομικό κύτταρο της κοινωνικής οργάνωσης, είναι αδύνατο να μην καταγράφονται οι δυσλειτουργίες της. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο και η Ποιμαντική καταγράφει, διαπιστώνει και αντιπροτείνει τρόπους ειρηνικής συνύπαρξης του ανθρώπου στα πλαίσια της οικογενειακής εστίας.

Ο Καθηγητής Α. Μ. Σταυρόπουλος διατύπωσε για το φαινόμενο της βίας μια θεωρητική σκέψη η οποία εστιάζει την λύση της τρομοκρατίας στην ισορροπία. Η ισορροπία είναι πολύ δύσκολο να επιτευχθεί και χρειάζεται αγώνα για να το

³⁹ Α. Μ. Σταυρόπουλος, «Μνήμη και λήθη στη Θεία Λειτουργία». Εκδόσεις «Λύχνος». Αθήνα 1989, σ. 61 – 68.

καταφέρει ο άνθρωπος. Τα αγαθά όμως της ισορροπίας είναι τέτοια που δεν μπορεί παρά να τον προτρέπουν σε ένα πνευματικό αγώνα που μπορεί ως αποτέλεσμα να αποφέρει την πολυπόθητη ισορροπία. Η ισορροπία είναι ένα αγαθό που χρειάζεται να κατακτήσουμε μέσα μας για να καταφέρουμε να το μεταφέρουμε και στις εκδηλώσεις μας είτε αυτές αφορούν τις οικογενειακές μας σχέσεις είτε τις ευρύτερες κοινωνικές. Μια κατακτημένη ειρήνη μέσα μας μπορεί και είναι η αντιπρόταση της Ποιμαντικής στο φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας. Η ειρήνη θέλει θάρρος για να την αντέξει κάποιος. Ο άνθρωπος εμφανίζεται περισσότερο επιρρεπής σε αρνητικές εκφράσεις παρά σε θετικές. Πόσο όμως ουσιαστικά είναι αυτό εναρμονισμένο με την φύση του και την ουσία του;⁴⁰

Ο τρόμος και η βία δεν μπορεί να αντιμετωπίζονται με την έκφραση αντίστοιχης στάσης και συμπεριφοράς. Οι Θρησκείες που θα μπορούσαν να είναι συντελεστές ειρήνης φαίνεται να βρίσκονται στις ρίζες των αντιθέσεων και των πολέμων. Οι εκκλησιαστικοί ηγέτες έχουν χρέος να προβούν στην άρση αυτών και να καθοδηγήσουν το ποίμνιό τους πνευματικά, υπό τον Ένα Ποιμένα. Ευχή όλων αποτελεί η αγωνιστική διάθεση του ανθρώπου σε αυτή την κατεύθυνση να είναι αδιάκοπη και ισχυρή, ώστε να έρθει κοντά στην ουσία της φύσης του. Η ειρήνευση σε όλα τα επίπεδα εκφράσεών του μπορεί να τον οδηγεί στην σωτηρία και στην Θέωση.

Οι επιστήμες του ανθρώπου δεν μπορούν να μένουν αμέτοχες απέναντι στο φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας. Η κάθε επιστήμη από την δική της σκοπιά προσπαθεί να αντιμετωπίσει το οξύ αυτό φαινόμενο, το οποίο στην εποχή μας φαίνεται να παίρνει ανησυχητικές διαστάσεις. Όπως αναφέρθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια η κάθε μια προσπαθεί να προσφέρει λύσεις και θεραπείες στο πρόβλημα. Η Ιατρική είναι η επιστήμη η οποία αντιμετωπίζει άμεσα τα περιστατικά και τα θύματα της ενδοοικογενειακής βίας. Η σωματική περίθαλψη των ασθενών, με τις σωστές προϋποθέσεις και την ανάλογη ειδίκευση του προσωπικού, αποτελεί πλην των άλλων και εφαρμογή ανθρωπιστικού έργου. Η Ψυχολογία, με τις θεωρητικές διατυπώσεις και τα θεωρητικά σχήματα για την επιθετικότητα και την βία, καλείται πρώτιστα να αναγνωρίσει το πρόβλημα, να θέσει τις βάσεις της θεωρητικής του τοποθέτησης, να εστιάσει στα αίτια και τέλος να στηρίξει θεραπευτικά με την μέθοδο της ψυχανάλυσης ως ψυχοθεραπευτικής διαδικασίας τον άνθρωπο. Η κοινωνιολογία

⁴⁰ Α. Μ. Σταυρόπουλος, «Η υπέρβαση της τρομοκρατίας». Άρθρο από το περιοδικό Ευθύνη. Τεύχος 388. Απρίλιος 2004, σ. 151 – 153.

αντιμετωπίζει σφαιρικά το θέμα της βίας και ιδιαίτερα της ενδοοικογενειακής βίας, ιδωμένο από την σκοπιά των αλληλεξαρτήσεων που αναπτύσσονται ανάμεσα στο άτομο, την οικογένεια, την κοινωνία και των προβλημάτων που αντιμετωπίζει. Η οικογένεια είναι δέκτης και συνάμα πομπός βίας για την επιστήμη της κοινωνιολογίας, ως συνεξαρτώμενη μεταβλητή των κοινωνικών προβλημάτων.

Τέλος η Θεολογία, προσπαθεί και αυτή από την δική της θεώρηση να σταθεί αρωγός στα περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας που καταγράφονται. Στην Θεολογική Γραμματειακή παράδοση, έχουν καταρχήν καταγραφεί περιστατικά βίας. Αναφέρονται χαρακτηριστικά περιστατικά διάβρωσης της οικογενειακής σχέσης στην Παλαιά Διαθήκη. Η Δείνα, κόρη του Ιακώβ και της Λείας, έπεσε θύμα βιασμού και σεξουαλικής κακοποιήσεως. Η κόρη του Ιεφθάε ήταν θύμα ανθρωποθυσίας για λόγους θρησκευτικούς, ο δράστης ήταν ο πατέρας και θύμα η κόρη. Επίσης αναφέρεται περιστατικό ομαδικού βιασμού γυναικών από τους Γαββαωνίτες. Τέλος ο βιασμός της κόρης του Δαβίδ, Θημάρ, από τον αδελφό της, Αμνών κ.α. Τα περιστατικά αυτά μεταξύ των άλλων καταγράφουν ότι και η Θρησκεία μπορεί να αποτελέσει Αντικείμενο ή Υποκείμενο βίας. Η θρησκευτική παράδοση του κάθε λαού μπορεί να ευνοήσει τέτοια φαινόμενα. Αυτό όμως που τελικά ενδιαφέρει την Θρησκεία είναι η υγιής σχέση του ανθρώπου με τον εαυτό του, τον συνάνθρωπο και τον Θεό. Αυτό δεν μπορεί να γίνει με ένα σύστημα ηθικών κανόνων, ως κανόνα για μια ομαλή συμβίωση των ανθρώπων. Μια τέτοια στάση μη-βίας μάλλον υποδεικνύει ότι δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί τόσο απλά με ένα σύστημα κανόνων. Ούτε ασφαλώς το Ευαγγέλιο είναι κάτι τέτοιο. Αυτό που μάλλον αποτελεί την ουσία του Ευαγγελίου είναι η σωτηρία. Η σωτηρία αυτή «περνά» μέσα από την σχέση μας με τον άλλον, τον Θεό και τον ίδιο μας τον εαυτό. Πρόκειται δηλαδή για ένα οριζόντιο και κατακόρυφο άξονα ύπαρξης με στόχο την σωτηρία. Στον οριζόντιο άξονα τίθενται οι σχέσεις μας με τον συνάνθρωπο και στον κατακόρυφο η σχέση μας με τον Θεό. Με αυτό το σχήμα ο άνθρωπος βιώνει καθολικά την ύπαρξή του. Ζει δηλαδή με τις αρχές της Ορθόδοξης Ανθρωπολογίας. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Ελύτης, «στην εποχή μας όλα μας καλούν να ολοκληρωθούμε ως άνθρωποι και είναι ανάγκη να ολοκληρωθούμε διότι η ουσία είναι τελικά πέρα από εμάς και το ατομικό».

Η Ορθόδοξη Θεολογία βλέπει τον άνθρωπο ως πρόσωπο. Υπό αυτό το πρίσμα τοποθετούνται και οι ανθρώπινες σχέσεις. Ο σεβασμός στην αξία του προσώπου και ο σεβασμός των ανθρώπινων δικαιωμάτων, αποτελεί απάντηση στο θέμα της βίας. Η βία δεν μπορεί παρά να παράγει την βία και κάποτε θα πρέπει να σπάσει αυτή η

αλυσίδα της βίας. Στην οικογενειακή εστία όπου θα περίμενε κανείς αυτή να αποτελεί το καταφύγιο, συντελούνται καθημερινά πράξεις βίας. Ίσως τελικά μια κατακτημένη ειρήνη μέσα μας να αποτελεί απάντηση σε κάθε έκφραση βίας. Η Θεολογία με την Σ. Θ. Α σε αυτό προσπαθεί να συμβάλει και να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις μιας σωστής και αρμονικής συνύπαρξης των μελών της οικογένειας.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στα πλαίσια αυτής της ερευνητικής φροντιστηριακής εργασίας κατεβλήθη προσπάθεια να γίνει καταγραφή του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας και των συνιστωσών του, καθώς και μια Ποιμαντική αντιμετώπισή του υπό το πρίσμα των επιστημών του ανθρώπου (της Ψυχολογίας, της Κοινωνιολογίας, της Ιατρικής και της Παιδαγωγικής). Οι επιστήμες του ανθρώπου λαμβάνουν σοβαρά το θέμα της βίας στα πλαίσια της οικογένειας και προειδοποιούν για τις όποιες συνέπειές του. Σημαντικότερο μέλημά τους αποτελεί η πρόληψη, όπου αυτό είναι δυνατό και η περίθαλψη και η επούλωση των τραυμάτων.

Οι Πατέρες της εκκλησίας και η Ποιμαντική κάνουν λόγο για την ουσία και την ωφέλεια της πνευματικής ζωής για την ζωή του ανθρώπου. Με αυτό τον τρόπο του υπενθυμίζουν ένα πιο ευθυγραμμισμένο με την ουσία του τρόπο ζωής. Η συμπαράσταση από την θέση της Ποιμαντικής στην οικογένεια δεν σταματά μόνο στις θεωρητικές διατυπώσεις. Πέρα από την αγωγή της ειρήνης και του σεβασμού στην αξία του προσώπου που διενεργείται στα πλαίσια της Σ. Θ. Α, και με το πιλοτικό κέντρο Συμπαράστασης της οικογένειας στην Ι. Μ. Φθιώτιδος, τελείται επίσης σημαντικότερο επιστημονικό έργο στα πλαίσια του προγράμματος σπουδών στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Ευχή όλων αποτελεί η κάθε ιδιωτική πρωτοβουλία να συνδυαστεί με την ενεργοποίηση των προσπαθειών των θεσμικών κρατικών κέντρων και ομάδων. Οι προσπάθειες είναι ανάγκη να εντατικοποιηθούν και να στηρίξουν ουσιαστικά τον άνθρωπο και τα προβλήματά του. Ο επίσημος εκκλησιαστικός φορέας είναι ανάγκη να αναλάβει κομβικό ρόλο σε αυτές τις πρωτοβουλίες.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Το θέμα της ενδοοικογενειακής βίας με τις ανησυχητικές διαστάσεις που λαμβάνει, απασχόλησε και την Κυβέρνηση της Ελλάδας. Με εισηγητική έκθεση στην πρόταση νόμου για την «Αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας» προς την Βουλή των Ελλήνων, έθεσε υπόψη το θέμα. Κρίθηκε αναγκαίο στην παρούσα εργασία να συμπεριληφθεί αυτή η εισηγητική έκθεση. Με αυτό τον τρόπο είναι δυνατό να καταδειχθεί ότι το θέμα απασχολεί πλέον και τους επίσημους φορείς του Ελληνικού κράτους. Με αυτή την εισηγητική έκθεση γίνεται μια ουσιαστική προσπάθεια για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας, γι' αυτό και την παραθέτουμε αυτούσια. Κρίναμε σκόπιμο να αναφέρουμε επίσης κέντρα που ασχολούνται με το θέμα της ενδοοικογενειακής βίας καθώς και συνέδρια σχετικά με αυτό.

ΚΕΝΤΡΑ ΠΟΥ ΑΣΧΟΛΟΥΝΤΑΙ ΜΕ ΤΟ ΘΕΜΑ ΤΗΣ ΕΝΔΟΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗΣ ΒΙΑΣ

ΚΕΝΤΡΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΧΩΡΙΣ ΘΕΣΜΙΚΗ ΜΟΡΦΗ

Αξίζει να αναφερθεί σε αυτό το σημείο, μια προσπάθεια που γίνεται στον χώρο της Φιλοσοφικής σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Στην φιλοσοφική σχολή υπάρχει ένα κέντρο οικογένειας αλλά δεν έχει αποκτήσει θεσμική μορφή. Το κέντρο ασχολείται με τις σχέσεις γονέων και παιδιών στην εφηβική ηλικία. Αυτό άρχισε την λειτουργία του με απόφαση του τμήματος πριν επτά ή οκτώ χρόνια, στα πλαίσια λειτουργίας του τμήματος Φιλοσοφίας Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας. Πρόκειται για ένα ερευνητικό πρόγραμμα και οι υπεύθυνοι θα επιθυμούσαν να πάρει θεσμική μορφή. Στο κέντρο αυτό δεν υπάρχει Ψυχολόγος πόσο μάλλον Θεολόγος. Δεν είναι κέντρο εφαρμογών αλλά ασκεί μόνο ερευνητικά προγράμματα. Έχουν γίνει δημοσιεύσεις σε επιστημονικές εφημερίδες και σε συνέδρια. Οι επιστήμονες του κέντρου ξεκίνησαν απλά να καταγράφουν το υλικό που συγκεντρώνονταν από τα ερευνητικά προγράμματα. Δεν υπάρχει συνεργασία με τους χώρους Υγείας. Δεν υπάρχει κάποια σκέψη από την πλευρά του επιστημονικού προσωπικού για

διατμηματική συνεργασία, παρά μόνο με μεμονωμένα πρόσωπα τα οποία δείχνουν ενδιαφέρον για αυτό. Οι περισσότεροι δεν γνωρίζουν την ύπαρξη αυτού του κέντρου, το οποίο όπως προαναφέρθηκε δεν υφίσταται θεσμικά. Ο Καθηγητής Μπεζεβέγκης είναι ένα από τα μέλη του κέντρου με τον οποίο μίλησε η γράφουσα

ΚΕΝΤΡΟ ΣΤΗΡΙΞΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Το κέντρο στήριξης οικογένειας ή αλλιώς ΚΕ. Σ. Ο, της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Αθηνών, είναι ένα κέντρο που στηρίζει την Ελληνική Οικογένεια. Το ΚΕ. Σ. Ο έχει δημιουργήσει ξενώνες στους χώρους του ώστε να μπορεί να προσφέρει προστασία και πάσης φύσεως βοήθεια στα θύματα του δουλεμπορίου που είναι κυρίως γυναίκες και παιδιά, ανεξαρτήτως πίστεως, χρώματος και φυλής.

ΕΝΑ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΓΑΜΟΥ

Το κέντρο οικογένειας, που προαναφέρθηκε, συνεργάζεται με το Ινστιτούτο γάμου. Αυτό συνέβη διότι όλα αυτά τα θέματα και τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η σύγχρονη οικογένεια απασχολούν και πρέπει να απασχολήσουν πιο εντατικά την Εκκλησία της Ελλάδος. Σε επίπεδο συνόδου, με την συγκρότηση μιας Ειδικής Επιτροπής γάμου, οικογένειας, προστασίας του παιδιού και του δημογραφικού προβλήματος, η οποία μελετά τα θέματα του γάμου είτε με ανάθεση της Ι. Συνόδου είτε από δική της πρωτοβουλία. Θα πρέπει όμως η Ι. Σύνοδος να αποφασίσει και να προχωρήσει χωρίς καθυστερήσεις στην δημιουργία ενός Ινστιτούτου (ή κέντρου) Μελέτης και Έρευνας θεμάτων Γάμου και Οικογένειας που από καιρό έχει προταθεί. Το Ινστιτούτο αυτό θα έχει μεταξύ των άλλων αρμοδιοτήτων και αυτήν της κατάρτισεως ειδικών στελεχών για την ανάληψη εκ' μέρους τους της διαποιμάνσεως του γάμου και της οικογένειας. Ήδη στην Ι. Μ. Φθιώτιδος λειτουργεί πιλοτικά ένα τέτοιο κέντρο Ποιμαντικής Γάμου και Οικογένειας. Για την υλοποίηση αυτού του σχεδίου ο σεβασμιότατος Μητροπολίτης Φθιώτιδος κ. Νικόλαος, ο οποίος είναι και Πρόεδρος της Ειδικής Συνοδικής Επιτροπής, συνεργάζεται με τον υπεύθυνο του Μεταπτυχιακού Προγράμματος «Ποιμαντικής Θεολογίας και Αγωγής» του τομέα Χριστιανικής Λατρείας, Αγωγής και Διαποιμάνσεως του τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών. Στα πλαίσια αυτά έχουν τεθεί οι βάσεις για

την δημιουργία ενός Κέντρου Γάμου. Και οι υπόλοιπες Μητροπόλεις έχουν επιδείξει ενδιαφέρον για κάτι αντίστοιχο.⁴¹

Το σημαντικότερο όλων είναι όλες αυτές οι προτάσεις να υλοποιηθούν και να στηρίζουν της Ελληνική οικογένεια και τα προβλήματα τα οποία περνά. Ο επίσημος Εκκλησιαστικός φορέας είναι ανάγκη να πραγματοποιήσει βήματα σε αυτές τις κατευθύνσεις και να μπορεί να στέκεται με αμέριστη συμπαράσταση στα προβλήματα του ποιμνίου του καθοδηγώντας το υπό τον Ένα Ποιμένα.

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΘΕΜΑ ΤΗΣ ΕΝΔΟΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗΣ ΒΙΑΣ

Το θέμα της βίας σε σχέση με τις Θρησκείες απασχολεί και τον Διεθνή οργανισμό για τις Ιατρικές, Ψυχολογικές και Θρησκευτικές μελέτες, ο οποίος καλείται A. I. E. M. P. R. Με πρωτοβουλία αυτού του οργανισμού πρόκειται να συζητηθεί το θέμα της βίας σε σχέση με τις Θρησκείες. Το θέμα έχει καθοριστεί υπό τον τίτλο Religions et violences? Το συνέδριο πρόκειται να λάβει χώρα στις 10 – 14 Ιουλίου 2006, στο Στρασβούργο στην Γαλλία. Η ευαισθητοποίηση αυτή γύρω από αυτά τα θέματα καταδεικνύει και το μέγεθος του ενδιαφέροντος γύρω από αυτά. Στον διεθνή αυτό οργανισμό που καλείται A. I. E. M. P. R. Είναι μέλος και ο Καθηγητής Α. Μ. Σταυρόπουλος της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, του τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας. Ευχή όλων είναι τα πορίσματα του συνεδρίου να συμβάλλουν τα μέγιστα σε προτάσεις για αυτά τα θέματα.

Ένα άλλο συνέδριο που πρόκειται να ασχοληθεί με το θέμα της βίας είναι αυτό που επίκειται στις 27 – 29 Οκτωβρίου 2005, στην Ορθόδοξη Θεολογική Σχολή του Τιμίου Σταυρού της Βοστώνης στην Αμερική. Το Συνέδριο επιγράφεται ‘Violence and Christian Spirituality’. Σε αυτό το συνέδριο πρόκειται να λάβει χώρα μια εισήγηση με ομιλητή τον Καθηγητή Philip Mamalakis της Ορθόδοξης Θεολογικής Σχολής του Τιμίου Σταυρού, με θέμα ‘Domestic Violence – Violence against women’. Όπως βλέπουμε το θέμα της ενδοοικογενειακής βίας και γενικότερα το θέμα της βίας κατά των γυναικών, είναι από τα κύρια θέματα των εισηγήσεων αυτού του συνεδρίου.

Αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία και είναι αναγκαίο να τονιστεί, είναι ότι το θέμα της ενδοοικογενειακής βίας απασχολεί την επιστημονική κοινότητα παγκοσμίως

⁴¹ Α. Μ. Σταυρόπουλος, «Ποιμαντική γάμου, οικογένειας και ισότητας των δύο φύλων». Εκδόσεις Πανεπιστημίου Αθηνών. Αθήνα 2004, σ. 18.

και αποτελεί θέμα αρκετών συνεδρίων. Ένα άλλο στοιχείο το οποίο αξίζει να επισημανθεί είναι ότι το θέμα της ενδοοικογενειακής βίας σχετίζεται άμεσα και με τις παγκόσμιες Θρησκείες. Η ίδια η Θρησκεία μπορεί να αποτελεί Υποκείμενο και Αντικείμενο βίας εννοούμενη ως μη – κοινωνία, δηλαδή μη – επικοινωνία. Αυτό το στοιχείο επισημάνθηκε και στον πρόλογο αυτής της φροντιστηριακής εργασίας και αποτέλεσε και το πλαίσιο της ερευνητικής εργασίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αυγουστίδης Αδαμάντιος, «Η ανθρώπινη επιθετικότητα». Ποιμαντική και Ψυχολογική προσέγγιση στην Κλίμακα του Αγ. Ιωάννου του Σιναΐτου. Βιβλιοθήκη Ιεράς Μητροπόλεως Θηβών και Λειβαδεΐας. Αριθμός 8. Εκδόσεις «Ακρίτας». Έκδοση Β'. Φεβρουάριος 1999, σ.55 – 85.
2. Βέργου Γεωργία, «Η βία και το παιδί». Φροντιστηριακή εργασία που κατατέθηκε στο μάθημα Ειδικά Θέματα Ψυχολογίας και στον Καθηγητή Α. Μ. Σταυρόπουλο, σ. 2 – 3 κ' 5 – 7.
3. Γεώργας Δημήτριος, Βλ. «Θέματα επιμόρφωσης και ευαισθητοποίησης στελεχών ψυχικής Υγείας παιδιών και εφήβων». Επιμελητές Έκδοσης Αναστασία Καλαντζή – Αζίζι και Ηλίας Μπεζεβέγκης. Εκδόσεις «Ελληνικά Γράμματα». Αθήνα 2000, σ. 233 -236, 239.
4. Γιαννής Ευσ. Κ, «Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια στη φιλοσοφία του G. Marcel και στην Ορθόδοξη παράδοση». Από διδακτικές σημειώσεις που παρουσιάστηκαν στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα Ποιμαντική Θεολογία και Αγωγή κατά το χειμερινό εξάμηνο 2003, σ. 1 – 10.
5. DI GORO RITA, «La proposta di un'ora facoltativa di Educazione alla non violenza», στο περιοδικό age stampa του Ιταλικού Συνδέσμου Γονέων, τεύχος 6, Αύγουστος 2005, σ.18.
6. Καλύβα Πέτρου Κ, «Οι τρεις Ιεράρχες ως ειρηνοποιοί και οι βασικότερες αυτών ιδέες περί ειρήνης». Ομιλία από τον ίδιο στον ιερό ναό Αγίου Ελευθερίου Αμαρουσίου για την εορτή των τριών Ιεραρχών. Αθήνα 1995, σ. 5 -11.
7. Κασιδόκωστα Πηνελόπη-Άννα, «The issue of domestic violence». Καθηγητής Philip Mamalakis. Μάθημα Dynamics of Marriage. Εργασία που κατατέθηκε στον Τίμιο Σταυρό. Άνοιξη 2004, σ. 1 -2.
8. «ΚΕ. ΣΟ, «Το αλφαβητάριο της οικογένειας». Εκδόσεις «ΚΕ. ΣΟ». Αθήνα, σ. 9, 110, 111.
9. Knight Bernard, Simpson's Forensic Medicine. Eleventh edition. Co – published in the USA by Oxford University Press, Inc., New York. 1997, p. 131 κ' 132 – 135.
10. Κουφογιάννη Πανωραία, διδακτικές σημειώσεις από παραδόσεις σε σεμινάριο στο Μ. Π. Σ. για θέματα κατάρτισης εκπαιδευτικών σε σχέση με την

ψυχανάλυση. Κεφάλαιο ε'. Η ψυχανάλυση ως θεραπευτική προσέγγιση. Αθήνα 2005, σ. 29 – 35.

11. Κωσταβάρα Παπαρρήγα Καίτη, «Οικογένεια και οικογενειακή πολιτική σ' ένα μεταβαλλόμενο κόσμο». Εισηγήσεις ολομελειών και ομάδων εργασίας από Πανελλήνιο συνέδριο. Εθνικός οργανισμός Πρόνοιας. Εκδόσεις «Επτάλοφος». Αθήνα 1994, σ. 429 – 432.
 12. Μαγκάκη Γεωργίου – Αλέξανδρου, «Τα εγκλήματα περί την γενετήσιον και την οικογενειακήν ζωήν». Εκδοτικός οίκος «Π. Σάκκουλα». Αθήνα 1967, σ. 5 – 7.
 13. Μαρκαντώνη Σ. Ι, «Παιδεία ειρήνης». Δεδομένα και προϋποθέσεις δια την θεμελίωσιν της αγωγής προς ειρήνην. Εκδόσεις «Γ. Παπανικολάου». Αθήνα 1977.σ, 9 – 15.
 14. Μουσούρου Λουκία Μ, «Κρίση της οικογένειας και κρίση αξιών». Ανάτυπο από την περιοδική έκδοση του ΕΚΚΕ, επιθεώρηση κοινωνικών ερευνών. Τεύχος 98 – 99. Α' – Β' 1999, σ. 14 κ' 16 – 17.
 15. Περσελής Εμμανουήλ Π, «Θεωρίες θρησκευτικής ανάπτυξης και Αγωγής». Εκδόσεις «Γρηγόρη». Αθήνα 2000, σ. 43 – 45.
 16. Περσελής Εμμανουήλ Π, «Κατήχηση και παιδεία», Μελετήματα Χριστιανικής Θρησκευτικής Αγωγής. Εκδόσεις «Γρηγόρη». Αθήνα 2003, σ. 144 – 151.
 17. Πέτρου ΙΩ.: «Φύλο, κοινωνικοί ρόλοι, Ορθοδοξία στην σύγχρονη Ελληνική πραγματικότητα». Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής σχολής. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Νέα σειρά, τμήμα Θεολογίας, τ. 11, Θεσσαλονίκη 2001, σ. 253 – 263.
 18. Σταυρόπουλος Α. Μ, «Ποιμαντική γάμου, οικογένειας και ισότητας των δύο φύλων». Εκδόσεις Πανεπιστημίου Αθηνών. Αθήνα 2004, σ. 12 – 13 κ' 98 – 109 κ' 18.
 19. Σταυρόπουλος Α. Μ, «Η υπέρβαση της τρομοκρατίας». Άρθρο από το περιοδικό Ευθύνη. Τεύχος 388. Απρίλιος 2004 , σ. 151 – 153.
 20. Σταυρόπουλος Α. Μ, «Μνήμη και λήθη στη Θεία Λειτουργία». Εκδόσεις «Λύχνος». Αθήνα 1989.σ, 61 – 68.
 21. Φούσκας Κων. Μ, «Ειρήνη». Λόγος και Αγώνας των Τριών Ιεραρχών. Έκδοση Ι. Μονής Αγ. Νικολάου Α. Βάθειας Εύβοιας. Αθήνα 1987, σ. 19 – 23.
- Παρέχει πληροφορίες για θέματα βίας η ιστοσελίδα [www. Ministry of Health.gr](http://www.MinistryofHealth.gr)